

ПАЭЗІЯ

Сучасная беларуская паэзія (за гады яе адліку мы бярэм сярэдзіну 80-х гадоў XX стагоддзя) – складаная, шматгранная з’ява, пазначаная арыгінальнымі творчымі набыткамі, жанравай і стылёвай дынамікай, у «прасторава-часовай структуры» якой перакрываюцца набыткі розных пісьменніцкіх пакаленняў.

Найперш гэта мастакі слова, якія праявілі сябе як яркія творчыя індывідуальнасці ў даваенныя ці ваенныя перыяды – М. Танк, А. Вялюгін, П. Панчанка, С. Грахоўскі і многія іншыя.

Маладзейшае пакаленне ўвайшло ў літаратуру у 50 – 60-я гады мінулага стагоддзя – гэта так званае «філалагічнае пакаленне»: Р. Барадулін, А. Вярцінскі, В. Зуёнак, Я. Сіпакоў, Н. Гілевіч, У. Караткевіч, М. Стральцоў, Г. Бураўкін і іншыя мастакі слова.

Развіццё слоўнага мастацтва на сучасным этапе звязана таксама з творчай дзейнасцю наступных яркіх індывідуальнасцей, якія заявілі пра сябе ўжо ў 70 – 80-я і 90-я гг. XX стагоддзя: Я. Янішчыц, М. Мятліцкі, А. Разанаў, Р. Баравікова, І. Багдановіч, П. Вераб’ёў, Л. Рублеўская, В. Шніп, М. Шабовіч, М. Башлакоў, А. Сыс, Л. Дранько-Майсюк, А. Глобус, М. Дукса і інш.

Самая маладая генерацыя маладых літаратараў прэзентавана імёнамі В. Жыбуля, А. Хадановіча, А. Камоцкага, В. Трэнас, Зм. Вішнёва і іншых.

Сучасная паэзія канца XX – пачатку XXI стагоддзяў вызначаецца спалучэннем і ўзаемадзеяннем публіцыстычнага, філасофскага, эталагічнага і выяўленча-апісальнага пачаткаў, пашырэннем тэматычных абсягаў у сувязі са зменамі у грамадстве (дэмакратызацыя, перабудова, галоснасць) на мяжы стагоддзяў, што заўважыў і адзначыў вядомы даследчык Ул. Гніламёдаў, які вылучыў значна больш мастацка-стылявых плыняў у сучаснай паэзіі параўнальна з папярэднімі перыядамі яе развіцця: лірыка-апавядальную (Я.Янішчыц, Р.Баравікова, Л.Галубовіч і інш.), рамантычную (У.Караткевіч, Я.Сіпакоў і інш.), лірыка-публіцыстычную (П.Панчанка, Г.Бураўкін,

М.Мятліцкі і інш.), філасофска-аналітычную (А.Куляшоў, М.Стральцоў, А.Вярцінскі і інш.), мастацка-сінкрэтычную (М.Танк, Р.Барадулін, В.Зуёнак і інш.), інтэлектуальную (А.Разанаў).

Адной з асаблівасцей сучаснай беларускай паэзіі становіцца яе інтэлектуалізацыя, арыентацыя на роздумнасць, медытатыўнасць. Падобны пачатак знаходзіць сваё заканамернае выяўленне ў творчасці Максіма Танка, Анатоля Вярцінскага, Мар'яна Дуксы, Алеся Разанава. Філасофская лірыка ўяўляе сабой вышэйшы этап руху мастацкай творчасці да інтэлектуалізацыі, пераразмеркавання суадносін паміж «рацыё» і «эмоцыё», разважанне-медытацыю пра вечныя праблемы чалавечага існавання: Жыццё і Смерць, Часовае і Вечнае, Дабро і Зло, Чалавек і Прырода і г.д.

Так у сваіх апошніх творах Максім Танк арыентуецца на доказнасць, лагічную стройнасць і строгасць, падае разгорнутыя дыялогі-разважанні з апанентамі і суразмоўцамі – зямлёй і небам, сонцам і зорамі, дрэвамі і рачнымі хвалямі, звярамі і птушкамі і, вядома, людзьмі: *«Старыя дрэвы. // Я з пашанай спыняюся // Перад імі ў прывітанні, // Бо многім абавязаны ім // У сваім жыцці. // Хаця вядома: // У іх цараванай засені // Заўжды расці нялёгка»*. У працытаваным верлібры «Старыя дрэвы» выяўляецца надзвычай важная думка пра пакаленні і іх узаемасувязь, пра шанаванне продкаў і шкадаванне нашчадкаў, якім нялёгка знайсці сваё месца ў жыцці.

Анатоль Вярцінскі таксама з'яўляецца мастаком філасофскага складу мыслення. Часцей за ўсё прытчы («Косім траву – яна не крычыць...», «Ноччу заплакала дзіця», «Вы зразумейце правільна...» і інш.) і элегіі («З жалем гляджу на дзіця...», «Хлопчык глядзіць», «Мы жывём, каб вяртацца...», «Трагічна-сумная няўвязка...») А. Вярцінскага прасякнуты думкамі пра чалавека і чалавецтва, рух і зменлівасць часу, пра страту кахання, пра непазбежную смерць, пра прадаўжэнне жыцця ў нашчадках: *«Хлопчык глядзіць... // Я ў позірку тым дзіцячым // Бачу пачатак сябе, // Сваё прадаўжэнне бачу... »*.

Новае, больш шырокае гучанне ў творчасці паэтаў на сучасным этапе

атрымлівае грамадзянска-публіцыстычны пачатак, які становіцца дамінантным у многіх вершах П. Панчанкі, М. Танка, Н. Гілевіча, В. Зуёнка, Г. Бураўкіна і інш. Паэты ствараюць мастацкі свет, у цэнтры якога стаіць чалавек-мысліцель, філосаф, палітык, публіцыст, грамадзянін, які клапаціцца пра лёс Бацькаўшчыны і мовы.

Паэзія Пімена Панчанкі апошніх дзесяцігоддзяў вызначалася публіцыстычнай палкасцю, непрымірымасцю да адмоўных з'яў, барацьбой за духоўнае, маральнае ачышчэнне асобы. Паэт абараняў канцэпцыю жыцця, паводле якой чалавек сцвярджаецца як асоба актыўная, мэтанакіраваная, як вечны шукальнік, непрымірымы да мінімальнага паяваў фальшу і няшчырасці, прыстасаванства. Элегія «Развітанне» напоўнена горкім расчараваннем, непрыхаваным і шчымлівым болям, зняверанасцю лірычнага героя ў адраджэнне роднай мовы, якога адлучылі ад родных слоў і Бацькаўшчыны. Твор заснаваны на мастацкай інтэрпрэтацыі і асуджэнні падзей, у выніку якіх многім народам было адмоўлена ў праве «людзьмі звацца» праваднікамі палітыкі сталінскага генацыду ў адносінах да малых народаў, а таксама бяздумнымі адносінамі да беларускіх земляў і мовы (*«Вучы дзяцей французскай, // Ангельскай, // Эсперанта, // Але не беларускай»*).

Сэнсава і эмацыянальна блізкай па тэматыцы да творчасці названых пісьменнікаў з'яўляецца большасць вершаў Ніла Гілевіча са зборнікаў «Жыта, сосны, валуны» і «На высокім алтары» («Б'юць у сэрца», «Скора, скора», «Праклён», «І ўсё-такі дойдзем»). Думкай пра самавызначэнне беларускай супольнасці як раўнапраўнай, годнай нацыі з багатай мінуўшчынай, з магутнымі каранямі, усведамленне важнасці фактару захавання спадчыны народам, які жыве сярод больш магутных суседзяў прасякнуты амаль усе творы Ніла Гілевіча, заснаваныя на выкарыстанні сімвалічных вобразаў-універсальных – «храма», які сімвалізуе Радзіму, мову, Бацькаўшчыну, «крыжа» – сімвала гістарычных выпрабаванняў Беларусі і адначасова свабоды, ачышчэння.

Менавіта на сучасным этапе развіцця літаратуры ўзмацняецца цікавасць мастакоў слова да гістарычнага мінулага як асновы фарміравання чучця народа, Радзімы, што ператварае чалавека ў грамадзяніна, які пачынае клапаціцца не толькі пра свой асабісты лёс, але і пра лёс нашай краіны.

Своеасаблівы падыход да раскрыцця гістарычнай тэмы выяўляецца ў творчасці Алеся Пісьмянкова (вершы «Якаў Палачанін», «Дума Вітаўта» і інш.), Максіма Танка і Віктара Шніпа («Язэп Драздовіч»), Людмілы Рублеўскай («Балада пра Франца Савіча», «Мялецій Смятрыцкі»). Пры знаёмстве з названымі вершамі ў свядомасці чытачоў паўстаюць постаці выбітных гістарычных асоб, жыццё і дзейнасць якіх пазытыўна лічаць узорамі маральнай дасканаласці і грамадзянскай самаахвярнасці. Менавіта таму героі твораў пра мінулае паўстаюць не толькі ў абліччы канкрэтных гістарычных асоб, а і адраджэнцаў-волатаў, прарокаў, падобных былінным асілкам, створаным з дапамогай прыёмаў іканапіснага жывапісу: *«Ён – Сапега, Сапегу свет знае, // Як сам знае Сапега любіў // Да зямлі, на якой нарадзіўся, // За якую маліўся і біўся...»* (В. Шніп, «Балада Льва Сапегі»).

Тэма мовы, роднага краю «падсвечваецца» вобразамі рэальных гістарычных асоб не толькі ў творчасці прадстаўнікоў старэйшых пакаленняў, але і ў пірыцы маладых літаратараў, якія зрабілі важкі ўнёсак у раскрыццё народных звычаяў, традыцый, у асэнсаванне праблем вяртання да гістарычнай памяці, захавання роднай мовы ў яе «нерушным» стане. Анатоль Сыс стварыў пранікнёны вобраз роднай мовы як самага святога скарбу на зямлі: *«Нам мова далася крывёю // ды выпаленымі вачыма, // хавалі яе, як зброю, // насілі, як горб за плячыма»* («Маналог Каруса Каганца»).

Адной з дамінантных, якой прысвячаюць свае творы паэты, становіцца праблема выдаткаў НТР, наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС (зборнікі М. Мятліцкага «Бабчын», «Чаканне сонца», В. Зуёнка «Лета трывожных дажджоў», «Чорная лесвіца», вершы М. Танка «Просьба аб дараванні», «Тут Беларусь была», Р. Барадуліна «На схіле двухтысячагоддзя» і інш.). Чарнобыльская трагедыя глыбока і рознабакова асэнсоўваецца

беларускімі паэтамі, якія ў сваіх творах звяртаюцца пераважна да такіх матываў як бяда, трывога, бежанства, выгнанне.

Глыбінёй перажыванняў, непрыхаванай трагедыйнасцю, якія маюць грунтам асабіста перажытае, вызначаюцца вершы Міколы Мятліцкага, прысвечаныя Чарнобыльскай аварыі. Па словах М. Арочкі, «Гаркота «палескага смутку» пачала, бадай, цалкам трымаць у палоне вершы М.Мятліцкага, – іх вызначае ўласна перажытая, сэрцам убачаная дэталізацыя, шчымлівая густата канкрэтных адзнак бяды...». Лірычны герой вершаў М. Мятліцкага паўстае выгнаннікам («*выгнаннік, і заложнікі нядолі*»), які не можа пераадолець трагедыю адлучэння ад роднай зямлі, ад блізкіх, дарагіх сэрцу мясцін, што сталі палігонам смерці (твор «Тут мёртва ўсё...»):

Тут мёртва ўсё...

Спалошлівы прывід

Астатняе выгнанніцтва – вясны.

У дзікарослых травяў краявід.

Стаю, жыццё, каля тваёй труны.

Паэт стварае аднатонны графічны малюнак спустошанай малой радзімы, выкарыстоўваючы пераважна змрочныя, цёмныя колеры, перадае імі драматызм душэўнага стану лірычнага героя («*чорная ява*», «*ноч*», «*чорны чалавек*» і інш.).

Трагедыйнай напружанасцю і экспрэсіўнасцю вызначаецца мастацкае асэнсаванне наступстваў Чарнобыльскай катастрофы ў паэме Янкі Сіпакова «Одзіум», дамінантнымі вобразамі-сімваламі ў якой становяцца Катаклізм, Апакаліпсіс, Катастрофа як увасабленне непапраўнай бяды і трагедыі: «*Два браты і сястра з нетутэйшымі імёнамі – Катаклізм, Апакаліпсіс і Катастрофа – нецярыліва, прагна ўглядаюцца ў тутэйшую зямлю і ласкава гладзяць па раскудлачаных валасах сваю нашчадніцу, спадкаемніцу, якая, ці чуеце, мае такое ўжо тутэйшае імя – Бяда*». Цэнтральным у паэме становіцца вобраз старой жанчыны – бабкі Параскі, якая не можа зразумець, чаму яе чысценькае цяля стала брудным, а ўвесь навакольны свет – атручаным, нават спрабуе змыць з цяляці нябачны атамны бруд. Паэма

пабудавана з дапамогай мастацкіх прыёмаў антытэзы, калі жыццю супрацьпастаўляецца смерць, дабру – зло, шчасцю – гора, прыродныя з’явы, што неслі жыццё, становяцца сімваламі смерці (*«Была, ці чуеце, вёска, а стала зона адсялення. // Было поле, а стала зона адчужэння. // Быў лес, а стала зона пастаяннага радыяцыйнага кантролю»*) і цыклічнага выкарыстання малітвы «Ойча наш», якая пастаянна перарываецца аўтарскім праявістым тэкстам, гістарычнымі даведкамі, статыстычнымі дадзенымі, устаўнымі элементамі.

Многія творы Міхася Башлыкова (вершы са зборніка «Пяро зязюлі падніму», паэма «Лілея на чорнай вадзе») прысвечаны асацыяванню прычын і наступстваў экалагічнай катастрофы, у іх гучыць трывожны роздум пра будучыню, духоўны Чарнобыль: *«Толькі чорныя хмары // Плылі над зямлёю. // Над радзімай маёй радыяцыя вісла»*.

Далейшае развіццё і тэматычнае пашырэнне беларускай паэзіі нашых дзён адбылося і за кошт абнаўлення ўрбаністычнай тэматыкі, што можна патлумачыць прыходам у літаратуру новай генерацыі мастакоў, якія нарадзіліся ў горадзе. Тут вылучаюцца вершы Адама Глобуса з кніг «Парк» і «Скрыжаванне» – «Горады», «На прыпынку», «1989. Мінск. Траецкае прадмесце». Паэт з дапамогай вобразаў, «інтэр’ераў» жыцця (афішы, новабудоўлі, хлапечыя жытцё мікрараёнаў, транспарт і г.д.) стварае цэласную, гарманічную ўрбаністычную карціну, у асяродку якой лірычны герой адчувае сябе ўтульна і спакойна.

Аднак некаторыя сучасныя паэты ўспрымаюць горад не толькі як крыніцу чыстых пачуццяў, успамінаў і перажыванняў, як сведку іх маленства, юнацтва і першага кахання, але і як жорсткі, бяздушны свет, атулены прывіднымі сценамі, змрокам, дзе валадарыць халодны вечер (вершы Галіны Булыкі са зборніка «Турмалін», Галіны Каржанеўскай з кнігі «Асенні мёд», Людмілы Рублеўскай са зборніка «Замак месячнага сямства»): *«Гарадскім скразнякам не хапае прасторы // Размахнуцца ў вятры, // Замахнуцца на лёс»* (Г. Булыка, верш «Менскі скразняк»); *«Паламаныя лаўкі*

*// прыгожа засцэле лістота, // Паламаныя лёсы // прымірацца з болем глухім.
// Гэта – восень зямлі, // гэта жоўтая песня самоты. // Гэта – вочы шклянныя
праспекта // і цемра над ім»* (Л. Рублеўская, верш «Гарадская восень»).

Новай рысай сучаснай паэзіі стаў зварот беларускіх паэтаў да рэлігійна-хрысціянскай і біблейска-філасофскай тэматыкі, да Імя Бога як сімвала духоўнага выратавання. І ў сувязі з гэтым многія сучасныя аўтары (А. Разанаў, Р. Барадулін, І. Багдановіч, Д. Бічэль, М. Шайбак, А. Мінкін, А. Глобус і іншыя) разглядаюць смерць не толькі і не столькі як фізіялагічны канец чалавека, а як своеасаблівы пераход яго ў іншае жыццёвае вымярэнне. Адно з асноўных месцаў у лірыцы паэтаў паступова займае малітва-зварот да Бога з просьбай выратаваць Беларусь, адрадіць Радзimu, дапамагчы ёй.

У першай палове 90-х гадоў ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў выйшлі кнігі Р. Барадуліна «Міласэрнасць плахі», «Евангелле ад Мамы», «Ксты», «Быць! То Ве!», якія пашырылі праблемна-тэматычны і жанравы дыяпазон беларускай лірыкі. На пашыранай тэматычнай палітры з'явіліся творы пра чарнобыльскую трагедыю, на тэмы экалогіі і палітычнага жыцця грамадства, многія з іх напісаны ў форме рэлігійна-медытатыўных роздумаў, малітваў і літанняў, як верш «Маленне за Беларусь»:

Божа, пашлі Беларусі
Ласку з Тваімі вачамі,
Сэрцы сущыя у скрусе,
Злітуйся над крывічамі.

Тэма кахання як жыватворнай крыніцы духоўна-маральнага вобліку асобы ў сучаснай беларускай паэзіі звязана з імёнамі Леаніда Дранько-Майсюка (зборнікі «Стомленасць Парыжам», «Акропаль»), Раісы Баравіковай (кніга «Каханне»), Галіны Каржанеўскай (кніга «Асенні мёд»), Яўгеніі Янішчыц (зборнік «Каліна зімы») і многіх іншых.

Леанід Дранько-Майсюк («паэт, які кахае») – адзін з самых папулярных і арыгінальных сучасных беларускіх паэтаў. Яго творчасці характэрна інтэлектуальна-медытатыўная заглыбленасць, што нараджаецца на аснове арыгінальнага падыходу да пераўвасаблення канкрэтыкі ў вобразнае

іншабыццё, грунтоўнага ведання традыцый сусветнага мастацтва. Дамінантным вобразам паэзіі аўтара становіцца вобраз вандроўніка па чужых гарадах і краінах – шукальніка высокіх духоўных ідэалаў, які нязменна вяртаецца да бацькаўшчыны і жанчыны як крыніцы прыгажосці і гармоніі. Адзін з лепшых зборнікаў Л. Дранько-Майсюка «Акропаль» складаецца з метафарычных *ego-essai* (своеасаблівы жанравы сінтэз эсэ і філасофскага разважання) «Ратаванне Грэцыяй» і «Стомленасць Парыжам». Адчуваецца, што паэт шукае новых асацыятыўных прынцыпаў пісьма, надае паглыблены культуралагічны сэнс слову, стварае своеасаблівае жанравае новаўтварэнне на аснове сінтэзу прозы і паэзіі – проза-паэзіі.

Л. Дранько-Майсюк свядома сцвярджае ідэю «мастацтва для мастацтва» («чыстай красы»): апявае найперш красу – прыроды, штодзённага жыцця, мастацтва, складае гімн жанчыне. Пачаўшы з паэтызацыі палескага краю, ён пераходзіць да асэнсавання культурнай спадчыны, створанай народамі свету ў перыяд ад часоў Старажытнай Грэцыі да эпохі французскага сімвалізму. Нават звычайнае пачуццё закаханасці ён умее ўзняць у мастацкай творчасці да рамантычнай легендарнасці, а яго «чароўная А.», якой прысвечаны цыкл інтымных вершаў, набывае аднакі дантаўскай Беатрычы або пятраркаўскай Лауры:

У Вашым голасе квітнеюць астры,
Якіх не бачыў я раней.
Мне зразумела ўсё і ўсё не ясна...
У Вашым голасе квітнеюць астры,
І кожнай кветцы Бог сказаў: квітней.
Мне зразумела ўсё і ўсё не ясна –
Ці варты музыкі такой?!

Сучасная паэзія ўяўляе сабой дынамічную і рухомую з’яву. У апошні час усё больш шырокую прастору ў ёй заваёўваюць монастрафічныя, нерыфмаваныя вершы. Стварэнне новых вершаваных формаў набыло зараз амаль масавы характар, у выніку чаго з’явіліся іх лепшыя ўзоры, заявілі пра

сябе *вершаказы, квантэмы, версэты, пункціры* Алеся Разанава і іншых аўтараў.

Папулярнасць у сучаснай паэзіі набывае і жанравая форма танка – монастрафічны пяцірадковы нерыфмаваны верш, у якім першы і трэці радкі маюць па пяць складоў, а астатнія – па сем. Класічная танка складаецца з 31 склада, а галоўная думка верша сканцэнтравана, як правіла, у трох першых радках. Сэнсава ўшчыльнены твор гэтай формы, які мы працытуем, пабудаваны на традыцыйным вобразным параўнанні чалавека з мятлікам, у ім сцвярджаецца тэзіс пра хуткаплыннасць жыцця чалавека: *«Пярэсты мятлік // і восенню хоча жыць – // н'е паспешліва // з хрызантэмы расінкі // марознай раніцай»*.

Шырокае распаўсюджанне ў сучаснай літаратуры атрымала і жанравая форма *хоку* (або *хайку, хай-кай*) – монастрафічны трохрадковы верш, які вылучыўся з танкі і, па-сутнасці, з'яўляецца яе скарачонай формай. У хоку таксама адсутнічае рыфма, але строга захоўваецца дакладная колькасць складоў у вершарадах: у першым і трэцім – па пяць, у другім – сем. Гэтая своеасаблівая цвёрдая вершаваная форма прыйшла да нас з японскай паэзіі, дзе яна актыўна ўжывалася яшчэ ў гады Сярэднявечча. Максім Танк неаднаразова звяртаўся да гэтай жанравай формы (цыкл хоку са зборніка «Errata»): *«Хірасіма. На // Камені – цень чалавека. // Самога ж – няма»*. На сучасным этапе хоку ў беларускай літаратуры пішуць А. Глобус, Ул. Сіўчыкаў.

Вынікі творчых пошукаў паэтаў абумовілі нараджэнне новых вершаваных формаў на стыку танкі і хоку – *«ахвярынкі»* (разважанні пра месца чалавека ў Сусвеце і Бога – *«У кожным // Адпаведна яго шчадраце // Бог расце»*) і *«ясачкі»* Рыгора Барадуліна. Напрыклад, «ясачкі» названага паэта адначасова па будове (монастрафа з трох радкоў) нагадваюць хоку (паўтанку), а па колькасці складоў – танку: *«Скон – нечаканны й чаканны плён. // Чалавек – гадзіннік, які не ведае, // На колькі Усявышнім заведзены ён»*.

Адраджэнне адной з нетрадыцыйных і новых для нацыянальнай паэзіі вершаваных форм – *паліндрома* (верш, які можа чытацца ў адваротным парадку з апошняй літары (радкі) да першай без змен зместу) – звязана з літаратурнай дзейнасцю Віктара Жыбуля, Пятра Васючэнкі і іншых аўтараў. Сучаснай паэзіі ўласцівы і такія вершаваныя формы, як *лімэрык* (анапеставанае пяцірадковае), майстрам якога з’яўляецца Андрэй Хадановіч, *пагер-вершы* (кароткія тэкставыя паведамленні для пэйджэраў), напісаныя Глебам Лабадзенкам, а таксама *газель* (монастрафічны лірычны верш, пабудаванага на 3 – 12 двухрадковых (бейтах, якія маюць завершаную думку і адносна самастойнае значэнне) з рыфмоўкай аа, ба, ва і г.д.) Э. Акуліна.

Такім чынам, сучасная беларуская паэзія – гэта складаны мацярык, у якім суіснуе і ўзаемадзеінічае эстэтыка рэалізму і мадэрнізму, назіраецца творчае засваенне традыцый сусветнай літаратуры і пераасэнсаванне набыткаў айчыннай, у тым ліку і фальклору. Адной з галоўных прыкмет творчасці многіх сучасных паэтаў становіцца медытатыўнасць, асацыятыўнасць мыслення, акцэнтацыя ўвагі на пошуках новага героя, які адчувае не толькі сваё месца ў свеце, але і заканамернасці чалавечага і прыроднага існавання. Сучасная літаратура характарызуецца спалучэннем рознастылёвых напрамкаў, жанрава-тэматычнай шматграннасцю, яна не толькі пазнае сучасны свет, але і прагназуе будучае, з’яўляецца дасканалай і разнастайнай у фармальных адносінах. У ёй саборнічаюць рэалістычная і мадэрнісцкая і постмадэрнісцкая тэндэнцыі.

Пытанні і заданні

1. Якімі храналагічнымі рамкамі акрэсліваецца сучасны перыяд у развіцці паэзіі? Якія стылі і напрамкі можна вылучыць у сучаснай літаратуры? 2. Хто з названых намі паэтаў раней уступіў у літаратуру, хто пазней? Расстаўце ў «храналагічным парадку» прозвішчы аўтараў: Максім Танк, Янка Купала, Рыгор Барадулін, Алесь Разанаў, Генадзь Бураўкін, Яўгенія Янішчыц, Адам Глобус, Янка Сіпакоў, Віктар Шніц, Рыгор Барадулін, Людміла Рублеўская. 3. Назавіце аднаго наватарскіх пошукаў у беларускай паэзіі.

ВАСІЛЬ ЗУЁНАК

(нар. 1935 г.)

Нарадзіўся ў вёсцы Мачулішча Крупскага раёна Мінскай вобласці ў 1935 годзе. Пасля заканчэння ў 1959 г. аддзялення журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ малады журналіст пайшоў працаваць у газеты «Рабочае юнацтва», а затым «Піянер Беларусі». Праца ў дзіцячых выданнях абудзіла ў ім захапленне паэзіяй для дзяцей, і ён сам пачаў для іх пісаць, з'явіліся кнігі «Вясёлы калаўрот» (1965), «Жылі-былі пад вадой» (1969), «Сонечны клубочак» (1974). Першы зборнік «дарослай» паэзіі «Крэсіва» пабачыў свет толькі ў 1966 г. і засведчыў нараджэнне сапраўднага паэта. Пасля пачалі з'яўляцца новыя зборнікі і паэтычныя кнігі «Крутаяр» (1969), «Сяліба» (1973), «Нача» (1975), «Маўчанне травы» (1980), «Час вяртання» (1981), «Світалыныя птушкі» (1982), «Лукам'е» (1984), «Жніўны дзень» (1985), «Вызначэнне» (1987), «Лета трывожных дажджоў» (1990), «Чорная лесвіца» (1992), «Пісьмы з гэтага свету» (1995). У другой палове 1990-х выдадзены двухтомнік выбранага: зборнік вершаў «Гронка цішыні» (1996) і кніга паэм «Пяцірэчча» (1998). Пасля 1995 года арыгінальных зборнікаў паэта больш не выходзіла, але творы В. Зуёнка друкуюцца на старонках беларускіх часопісаў («Полымя», «Маладосць», «Крыніца», «Дзеяслоў») і ў газеце «Літаратура і мастацтва».

Паэзія В. Зуёнка надзвычай багатая ў жанравых і тэматычных адносінах. Аўтар пасляхова асвойвае ў сваёй лірыцы гістарычную тэму, пры раскрыцці якой не толькі дакументальна адлюстроўвае, але і асэнсоўвае падзеі гісторыі, абірае жанравую абалонку вершаў-роздумаў, у якіх моманты жыцця асобнага чалавека даюць магчымасць выразна ўбачыць усю гісторыю краіны. Напрыклад, у вершы «Зарука» намаляваны тыповы вобраз беларуса, пакорлівага і маўклівага, але пафас твора, наадварот, скіраваны на абуджэнне беларускага народа ад нацыянальнага бяспамяцтва: *«Ды словы ўзыходзяць зарукай! // Не будзь жа, не будзь іншаверцам, // На родным прычале, // Паўстань, паўстань, маё сэрца // З пустыні маўчання!»*.

Адным з вядучых матываў творчасці В. Зуёнка становіцца матыў трывогі за беларускае слова як аснову нацыянальнай культуры, гісторыі і

самасвядомасці (вершы «Зарука», «Родны мой краю...», «З веку ў век з дабрачыннаю мінаю...» і інш.). Напрыклад, у вершы «Родны мой краю...» апавядаецца пра трагічны лёс беларусаў на працягу мінулага стагоддзя: сібірскія этапы, кляйменне «ворагаў», адрачэнне сыноў ад зямлі і мовы ў трыццатыя гады. Твор заканчваецца палымным зваротам аўтара да роднага краю, верай і спадзяваннем на лепшую будучыню:

Ты жыцьмеш, мой краю: не ўсе паляглі
Пад сосны – хто ў крамным, хто ў зрэбным...
Ты выжыць павінен, бо з гэткай зямлі
Ўзнямаюцца зоркі на неба.

Ваенная тэма (як падтэма гістарычнай) таксама арганічна ўвайшла ў паэзію В. Зуёнка, з'яўляецца дамінантнай у вершах, «З вайны сустрэлі мацеркі сыноў...», «Помнік», «Гаварыла маці...». У апошнім з твораў праўдзіва паказаны трагізм лёсу сына-сапдата, што загінуў на вайне. Абапіраючыся на традыцыі вуснай народнай творчасці, аўтар паказвае размову маці з сынам: *«У людзей у рукі – // Грыўкі ільняныя, // А мае ж во рукі // Па дзіцятках ньюць...»*, але сын не можа сусцешыць маці: *«Хто ж, скажы, мамуся, // Пойдзе ў маю хату, // Што ў далёкім краі, // Што ў чужым куточку – // Цёмная, сырая, // З жоўтага пясочку?...»*. У творы В. Зуёнак выкарыстоўвае не толькі народна-песенную вобразнасць і інтанацыю, але і адпаведныя тропы – сталыя эпітэты («ціхія ўспаміны», «горкае багацце», «грыўкі ільняныя», «у далёкім краі», «у чужым куточку» і інш.).

Маральная і экалагічная праблематыка ўваходзяць літаральна ў кожны верш паэта, лірычны герой ранніх твораў («Добры прыезд», «Вясновая казка», «Час абнаўлення, час вяртання...») выступае бесклапотным маладым чалавекам, які прыязджае ў родныя мясціны як жаданы госць, які востра адчувае сваю сувязь з навакольным светам. Ужо самі назвы твораў настройваюць на высокі адычны лад, сустрэча з роднымі мясцінамі і з землякамі выклікае рамантычна-ўзнёслы, вясёлы настрой у лірычнага героя.

Многія творы В. Зуёнка на экалагічную тэматыку («Тры цішыні...», «Я пакідаю галасы...», «Дала прырода мне ваду і цвердзь...», «Зраселы голас

перапёлкі...») вызначаюцца філасофскай глыбінёй думкі, фармальнай вытанчанасцю, імкненнем не толькі да канстатацыі, але і да аналізу з'яў рэчаіснасці, публіцыстычнай вастрынёй пастаўленых праблем:

Я пакідаю вам зямлю
Такой, якая ёсць,
Якую трачу і люблю
І на якой не госць.

Васіль Зуёнак амаль ніколі не замыкаецца на адной вузкай тэме: у творах розныя на першы погляд праблемы перасякаюцца і падсвечваюцца адна адной. Праз усе зборнікі паэт мэтанакіравана прыводзіць думку пра ўзаемазалежнасць і ўзаемаабумоўленасць стану прыроды і стану душы чалавека. Мастак глядзіць на акаляючы свет не як на нешта адасобленае, вонкавае і чужое, а ўсведамляе сябе яго часцінкай, і прырода давяраецца паэту, раскрывае свае таямніцы.

Унутраны свет лірычнага героя з цягам часу, як і душа аўтара, ускладняецца: першаснае пачуццёвае ўспрыманне прыроды паступова ўзбагачаецца элементамі навуковага пазнання і аналізу свету, адбываецца складаны мастацкі сінтэз эмацыянальнага і рацыянальнага, асабістага і агульнага. Так, напрыклад, верш «Агонь» – гэта філасофскі роздум над вечнымі праблемамі чалавечага існавання, а аднайменны вобраз, стваральны і разбуральны, ілюструе неадназначнае паэтава светаадчуванне (пакланенне перад усемогутнай стыхіяй і непрыняцце адмоўнага вопыту сучаснай цывілізацыі):

Мы выраслі багамі на планеце,
Нясём у вечнасць розуму сяўно.
І ўсё ж... І ўсё ж – памолімся агню,
Каб ён людзьмі пакінуў нас на свеце.

Многія старонкі зборнікаў В. Зуёнка пасля трагічнага для нашай краіны красавіка 1986-га года прасякнуты чорным болем. Прывід атамнай катастрофы праходзіць праз усе творы зборніка «Лета трывожных дажджоў» (1990) і паглыбляе драматызм светаадчування паэта: «*Бо зараз не сэрца ў*

грудзях у мяне – // Чарнобыльская зона». Вершам «Урок паўтарэння» паэт адгукаецца на знакамiты «Рэквіем па кожным чацвёртым» А. Вярцінскага, ставіць знак роўнасці паміж вайной і Чарнобылем, нібы агучвае просьбу спакутаванага свету ратаваць яго ад бяды («просіць свет надзеі глыток»):

Ён гукае: устаньце, людзі,
Каб адолець ядзерны змрок,
Бо інакш – не жыццё ў нас будзе,
А чацвёрты энергаблок.

У жанравым аспекце вершы Васіля Зуёнка вызначаюцца разнастайнасцю. Заканамернае ўвасабленне ў творчасці мастака знайшлі такія паэтычныя жанры, як элегія («Поўдзень», «Не бяжы, не ўцячэш ад сябе...», «Бруснічная элегія» і інш.), балада («Мезенны палец (Балада няспаленай вёскі)», «Балада Відовай гары», «Галор (балада прагрэсу)» і інш.), ода («Любоў да Айчыны славой...», «Студэнцкі чамадан», «Бесмяротнасць (ода воіну і міласэрнасці)»), прытча («Памылкі», «Гаварыла маці», «Спроба трактата «Адкуль Homo sapiens» і інш.).

Паэзія Васіля Зуёнка багатая на вобразы. Сімвалам жыцця, еднасці чалавека і прыроды ў творчасці мастака выступаюць *вобразы лесу, ралі-асновы (ворыва, нівы, жыта) і хаты*, з якімі В. Зуёнак звязвае надзею на духоўнае ачышчэнне сучасніка, дасягненне еднасці чалавека з прыродай – «*Пасля стрэсу і рэвалюцыі // Мы да хат яшчэ мусім вярнуцца...*» (верш «Як ад лесу, ад хат не ўцячы»). Увогуле, падобныя вобразы-архетыпы вечныя, ментальныя для беларусаў-земляробаў («Новая зямля» Якуба Коласа, «Яна і Я» Янкі Купалы). У творах Васіля Зуёнка даволі часта сустракаюцца *вобразы-сімвалы зор і млечнага шляху*, што сведчаць не толькі пра захапленне паэта рамантычнай сімволікай, імкненне да незвычайнага, узвышанага, але і пра вельмі трывалую сувязь з зямлёй, родным краем, малой радзімай («Млечны шлях узборскі»). У вершах В. Зуёнка вялікае значэнне надаецца *вобразу дарогі*, які натхняе героя на пошукі свайго прызначэння, абуджае рамантычную мару аб далёкім і нязведаным. У зборніку «Лета трывожных дажджоў» (1990) вядучым становіцца *вобраз трывожных*

дажджоў, які ўспрымаецца як сімвал радыяцыйнага забруджвання Беларусі, яе пакут і выпрабаванняў.

Кніга паэм «Пяцірэчча» займае значнае месца ў паэтычным набытку Васіля Зуёнка і ўяўляе сабой спробу мастака адлюстравать тое, што турбавала, засмучала, радавала, абнадзейвала беларусаў на працягу стагоддзяў. Творы «Лукам'е», «Сяліба» і «Прыцягненне» склалі паэтычную трылогію пад агульнай назвай «Агонь і сонца» з аўтарскім падзагалоўкам: «Паэма Радзімы». Усе тры паэмы вызначаюцца еднасцю ў ідэйных адносінах: агульнае для іх – пачуццё любові да Радзімы, клопат за ўвесь Сусвет. У паэме «Агонь і сонца» некалькі часавых вымярэнняў: сівая мінуўшчына, глыбіні вякоў («Лукам'е») – сучаснасць з адступленнямі ў мінулае («Сяліба») – будучыня, касмічныя вышыні («Прыцягненне»). Кэмпзіцыйна яднае творы ў адно цэлае вобраз агню і выразны патрыятычны пафас паэм, якія наскрозь прасякнуты пачуццём любові і сынавай аданасці бацькоўскаму краю.

У паэме «Сяліба» Васіль Зуёнак асэнсоўвае шырокае кола праблем сучаснасці: беражлівых адносін да наваколля, узаемаадносіны чалавека з прыродай, сацыяльным і культурным асяроддзем, шанаванне бацькоў, а таксама праблема Гаспадара – гаспадара-спажыўца, які будзе кіравацца толькі пастановамі і дырэктывамі, змагацца з прыродай (*«Парушана гармонія ў прыродзе. // Сябе царом над ёй // смяротны мысліць...»*), ці гаспадара, які будзе знаходзіцца ў непарыўнай еднасці з навакольным светам (*«Што ён часцінка тута, // не заваёўнік, // Што ён пазначан мудрасцю і словам, // Каб у прыродзе добры лад трымаўся»*).

Лірычны герой з настальгічным сумам праходзіць па сцежках свайго юнацкага кахання, аднак тэма кахання не з'яўляецца асноўнай у творы, перасякаецца з экалагічнай: супернік героя – меліяратар – увасабляе тып «гаспадара-спажыўца», які ажыццяўляе асушэнне балот і спрамленне рэк: *«Ён так умее расказаць, // Што ўвачавідкі бачыш, // Як гіне ніцая лаза – // Прытулак тлустых качак, // Як будзе жыта палавець // На зыбунах-балотах, // Палёўкай жаба заслыве // І бусел скіне боты... // Зямлю мы хочам*

падлячыць». Аднак няправільнае лячэнне можа прывесці да непапраўных страт: «Рэкі, песні зямлі, // Рэкі, душы зямлі, // Бы ў трунах ляжаць – прамыя, // Бы струны – ды нежывыя. // Высечам пушчы, // Крыніцы засушым... // Як жа яны будуць – нашыя душы: // Ці не збяднеюць? // Ці не змялеюць?..».

У паэме некалькі часавых вымярэнняў: сучаснасць з яе праблемамі, і мінулае – часы даўняй, старажытнай Сялібы, перыяд у жыцці продкаў, калі чалавек адчуваў сваю еднасць з прыродай: *«Той край – мая радзіма... Між лясом // Асеў бягляк-язычнік днём асеннім»*. Галоўны герой твора «Сяліба» з’яўляецца тыповым для беларускай літаратуры, які працягвае галерэю вобразаў інтэлігентаў у першым калене, якія адчуваюць адначасова і сваю еднасць з роднай зямлёй і сваю адказнасць перад ёй.

Арыгінальнасцю вызначаецца кампазіцыйная пабудова паэмы, якая ўяўляе палілог: чаргуюцца «рэплікі» юнака і дзяўчыны – лірычнага героя і яго каханай, узноўленай у памяці, мепіратара, святара, старога мясцовага жыхара, анімістычных вобразаў дарогі, паляны Пагулянкі, Вялікага Каменя, якія паўстаюць жывымі істотамі, узнаўляюць старонкі мінулага («Голас дарогі», «Голас Пагулянкі», «Голас Вялікага Каменя»).

Паэзія Васіля Зуёнка надзвычай арыгінальная, багатая ў жанрава-тэматычным і вобразным плане з’ява. У ёй знайшло глыбокае асэнсаванне і адлюстраванне наша складанае XX стагоддзе з перажываннямі сучасніка, памяццю вайны, узаемнымі стасункамі асобы, прыроды і грамадства, мараллю і этыкай, праблемамі адраджэння нацыянальнай свядомасці, духоўных традыцый.

Пытанні і заданні

1. Ахакарызуйце жанрава-тэматычнае багацце паэзіі В.Зуёнка. Як адлюстроўваюцца ў вершах паэта падзеі далёкай гісторыі і тэма вайны? 2. Абгрунтуйце тэзіс пра тое, што трывога за роднае слова стала адным з асноўных лейтматываў творчасці В. Зуёнка. 3. У якіх вершах паэт закранае маральную і экалагічную праблематыку? 4. У чым заключаецца тыповасць галоўнага героя паэмы В. Зуёнка «Сяліба»?

ЯНКА СПАКОЎ

(нар. у 1936 г.)

Нарадзіўся Я. Сіпакоў 15 студзеня 1936 года ў вёсцы Зубрэвічы на Аршаншчыне. Паэт рана страціў бацькоў – у час Вялікай Айчыннай вайны за сувязь з партызанамі іх закатавалі фашысты. Пасля заканчэння Зубрэвіцкай дзесяцігодкі ў 1954 г. працаваў літсупрацоўнікам шклоўскай раённай газеты. У 1955 – 1960-х гадах вучыўся на аддзяленні журналістыкі ў БДУ. У 1960 – 1973-х гадах працаваў у «Вожыку», а далей жыццё пісьменніка дваццаць гадоў было звязана з працай у часопісе «Малодосць». Потым былі «Беларуская энцыклапедыя», часопіс «Беларусь». Першы верш Я. Сіпакова быў надрукаваны ў 1953 г. Пасля гэтага праз невялікія інтэрвалы выходзяць зборнікі паэзіі «Сонечны дождж» (1960), «Лірычны выраз» (1965), «Дзень» (1968), «З вясны ў лета» (1972), «Веча славянскіх балад» (1973), «У поўдзень, да вады» (1976), кніга выбранай паэзіі «Вочы ў вочы» (1978), «Выбраныя творы ў 2-х т.» (Т. 1 – 1995 г., Т. 2 – 1997 г.). Грэба адзначыць, што за зборнік «Веча славянскіх балад» паэт атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР імя Янкі Купалы. Акрамя гэтага, ён – аўтар апавесцей, зборнікаў нарысаў, апавяданняў, эсэ, прытчаў.

Пошукі ў жанры апавядання адбіліся ў кнігах Я. Сіпакова «Спадзяванне на радасць» (1983), «Пяць струн» (1984), «Журба ў стылі рэтра» (1990), «Тыя, што ідуць» (1993), «Вецер на даху вагона» (2003), якія засведчылі «эпізоды» талента пісьменніка. Мастак слова звяртаецца ў творах да паддаўняга жахлівага мінулага і драматычнага сённяшняга дня, выкарыстоўвае форму свабодных назіранняў – эсэ па набалелых пытаннях жыцця ўвогуле («Журба ў стылі рэтра»).

Я. Сіпакоў адносіцца да аўтараў, якія ўступілі ў літаратурнае жыццё ў 60-я гг., да так званага «філалагічнага пакалення» – тых паэтаў і пісьменнікаў, якія вучыліся на філалагічных і журналісцкіх факультэтах, дзяцінства якіх прыйшлося на ваенныя гады. Трагічныя падзеі не абмінулі ні аднаго з іх. 1960 год быў знамянальным для Янкі Сіпакова: у гэтым годзе выйшаў з друку яго першы зборнік паэзіі «Сонечны дождж», у які ўвайшлі вершы, створаныя прыблізна на працягу пяці гадоў. Самая характэрная

асаблівае ранняя паэзія Я. Сіпакова – гэта ўменне спалучаць канкрэтнае і абагуленае. Зборнік пакідае ўражанне шчырай даверлівасці, уласцівай лірычнаму герою, так падобнаму па свайму лёсу на аўтара, які не саромеецца раскрыць перад чытачом самыя патаемныя скарбы душы і сэрца, прымушае нас задумацца над складанымі пытаннямі чалавечага жыцця.

Малады паэт, нягледзячы на сваю нявартасць, ужо адчувае вялікую адказнасць і складанасць працы літаратара. Магчыма, гэтым і тлумачыцца пэўны перапынак (каля пяці гадоў) у яго творчасці. У 1965 г. выйшаў у свет другі зборнік вершаў – «Лірычны вырай» – з прадмовай, у якой раскрываецца крэда паэта: «Гэта і новы вырай. Хацелася б добрага лёсу гэтым птушкам, з якімі ў мяне было цёплае, сонечнае лета. Хай бы хоць якім з іх удалося даляцець да той жаданай краіны – Паэзіі». Роль гэтай кнігі ў творчай біяграфіі мастака, безумоўна, іншая, чым першая, бо ў ёй ужо выпадковае саступае месца заканамернасці, фарміруюцца асноўныя погляды паэта на творчасць, сістэма жанраў, вобразна-выяўленчых сродкаў, вызначаюцца галоўныя напрамкі ідэйна-тэматычнага руху. У зборнік уваходзіць лепшы, па меркаванню крытыкаў, і ўсё гэты верш Я.Сіпакова, у якім канкрэтна-пачуццёвыя вобразы (сэрцы) спалучаюцца з умоўна-асацыятыўнымі (яблык пахне жаўруковай песняй):

Марозікам пахне капуста,
Жаўруковаю песняй – яблык,
Вераснем – сопкая бульба,
Расой – агурок крамяны,
Селядзец – глыбінёй акіяна,
Сонцам – акраец хлеба,
Ветрам і небам – піва...
А стол пахне добрай вячэрай.

Прыходзь да мяне, свет, вячэраць!

Наступная кніга Я. Сіпакова «Дзень» (1968) больш «сталая» ў многіх адносінах параўнальна з першымі. У ёй паэт здолеў перайсці ад

эмацыянальнай назіральнасці за рэчаіснасцю да глыбокага асэнсавання сувязі паміж пэўнымі яе праявамі, знайсці заканамернае ў выпадковым, у звычайным – узвышанае, боскае, у штодзённасці – свята, радасць. Уся кніга прасякнута неўтаймоўнымі пачуццямі, захапленнем жыццём, паэт здолеў адчуць сябе маленькай часцінкай прыроды, сусвету, космасу, якая знаходзіцца ў непарыўнай еднасці і гармоніі з наваколлем, у няспынным працэсе аднаўлення. Можна, таму цэнтральнае месца ў зборніку «Дзень» і займаюць вобразы юнай істоты, дзіцяці, Матухны-прыроды. Сённяшні дзень паўстае ў кнізе паэта як важны момант ва ўсёй гісторыі чалавецтва. Менавіта з яе тэмы сувязі часоў і пакаленняў, асабістых лёсаў і гісторыі цэлых народаў сталі дамінантнымі ў творчасці мастака слова і вызначылі многія яе рысы. Аб гэтым сведчаць вершы «Світальнае», «Запрашэнне ў раніцу», «Пачатак», «Хлебная сувязь», «Зялёная мелодыя».

Кніга «Веча славянскіх балад» стала падзеяй у літаратурным жыцці не толькі нашай рэспублікі. Для таго, каб напісаць яе, трэба было вывучыць велізарны фактычны матэрыял, не толькі прасякнучца думкамі, марамі славянскіх народаў, але і залезаць асабліва ў паэтыкі розных нацыянальных літаратур. У кнігу увайшло 96 балад самых розных славянскіх народаў (некаторыя іх ужэ не існуюць), прысвечаных асэнсаванню гісторыі славянства і сутнасці славянскага характараў пачынаючы з XX ст. і заканчваючы I ст. (праславянская балада). Ці не самай галоўнай праблемай для паэта стала праблема пошуку адказу на пытанне пра тое, хто ж такія славяне. Паэт справіўся з гэтай задачай і адкрыў асноўную заканамернасць жыцця славян: свабодалюбства, якое ў розныя часы было ратункам не толькі ад фізічнага, але і ад духоўнага заняпаду і знішчэння. Сама па сабе кніга – з’ява унікальная, кніга непераўздымнага майстра баладнага жанру, які востра адчуў яго спецыфіку, мабілізуемую, «духаўздыхную» моц, перадаў подых гісторыі многіх стагоддзяў і прымусіў чытача паверыць ва ўсё, што адбываецца ў творах. Янка Сіпакоў збірае на сваё веча розныя народы, каб

яны выказаліся кожны па-свойму, але пра адно, галоўнае для ўсіх, – што кожны мае права на жыццё і свабоду.

У цэнтры балад Янкі Сіпакова – асоба моцная, духоўна нязломная, хоць і знясіленая варожай жорсткасцю, якая змагаецца за свой народ, за яго самастойнасць, незалежнасць, з’яўляецца часцінкай супольнасці вольных людзей з пачатку і да канца. Увесь зборнік «Веча славянскіх балад» прасякнуты адзінай ідэяй. Такой ідэяй з’яўляецца, што пацвярджаецца і самой назвай, сцвярджанне вызначальнасці думкі народнай, веча як формы, спосабу яе выяўлення і дэмакратычнага вырашэння складаных гістарычных пытанняў.

Напрыклад, балада «Падатак. Балгарская балада. ХVI стагоддзе» заснавана на рэальных гістарычных падзеях, што адбываліся ў Балгарыі, калі заваёўнікі для ўмацавання свайго становішча выходзілі мясцовых дзяцей на свой лад, адлучалі іх ад бацькоў:

Там дадуць адразу ім чужое імя:

Так прымусяць здзізіць – без віны! – Радзіме.

А яшчэ навучаць ненавідзець люта

Бацькаўшчыну, дом свой, што даўно ў пакутах.

Падатак – гэта малыя балгарскія дзеці, якіх гадуюць чужынцы, выходзіваюць з іх ворагаў былога ронага краю, зямлі і радзімы. Аўтарская патрыятычная паліцыя выяўляецца ўжо ў выбары падобнай жыццёвай сітуацыі, далумваецца чытачом.

Кніга «У поўдзень, да вады» (1976) аб’ядноўвае ўсё лепшае, што стварыў майстар слова. Паэт зноў вяртаецца на сваю радзіму – Беларусь і вядзе размову, споведзь, дыялог не толькі з сучаснікамі, але і з продкамі і з нашчадкамі. Кніга напісана так, што ўсе вершы ў ёй злучаны ў адно цэлае, ператвараюцца ў суцэльную маналагічную споведзь. Янка Сіпакоў дасягнуў вышэйшага майстэрства валодання словам, таго, што думка, пачуццё і слова становяцца адным цэлым. Аўтар звяртаецца да складанай жанравай формы – санета, насычае творы не толькі разнастайнымі «прадметнымі» вобразамі і яскравымі выяўленчымі сродкамі, але шматзначнымі вобразамі-сімваламі

Дабрыня, Час, па-язычніцку смела паядноўвае чалавечы пачатак з прыродным. Любоў да прыроды перарастае ў яго творах у сапраўдную сакралізацыю яе як усеагульнай першакрыніцы жыцця, прыгажосці, а адухаўленне неадухоўленага (рэчаў, з’яў) становіцца галоўным прыёмам пісьма («Лес прачынаецца», «Хмара», «Сонца села», «Заходзіць яблык», «Кроплі сонца», «Пушчу турбуе клопат адзін»): *« Заходзіць яблык... // І трава – гарызонт ягоны – становіцца гэткаю // блізкай... // Падстаўце рукі! // І ў іх скоціцца, апёкшы далоні, гэтае спелае сонца».*

Найбольш пашыранымі традыцыйнымі жанрамі і жанравымі формамі ў паэзіі Янкі Сіпакова сталага перыяду з’яўляюцца балада, ода, элегія, санет. Адчуванне трагедыйнасці чалавечага жыцця, бездапаможнасці асобы перад магутным наступам гісторыі выводзяць на першую назіцыю баладу і элегію, прасякнутыя роздумам аб прычынах падобнай сітуацыі, шляхах яе пераадолення.

У аснове элегій часта ляжыць пачуццё даверу, якое дапамагае лірычнаму герою прайсці праз усе выпрабаванні і пераадолець боль («Здараецца, наплыне дабрэня...», «У траве пажухлай і счарнелай...»). У адычных творах паэт ухваляе не толькі гераічныя ўчынкі і подзвігі людзей, але і дае вывераную, філасофска-значную ацэнку гістарычным падзеям, засяроджваецца на агульначалавечых праблемах, выказваецца шчыра, замілавана і грамад з тым узнёсла пра будзённае жыццё, паэтызуе яго.

Янка Сіпакоў надаў новае дыханне санету, адрадіў яго класічныя прынцыпы пабудовы, сімволіку. Так, у «Санеце кахання» ён заклікае абараняць цнатлівую каханую ад цынікаў, робіць вывад, што яе надзейным абярогам з’яўляецца сам санет, нібы жывая істота: *«І я заўсёды буду берагчы // Тваю цнатлівасць светлую аддана. // Ты не саромейся мяне. Бо ты адна, лічы, // Тут, у санеце, беражна схавана».*

Побач з сілаба-тонікай паэт удала выкарыстоўвае верлібр, які лепш за ўсё падыходзіць для перадачы філасофскай думкі, глыбокага мыслення вершамі:

А зямля,
Відаць, таму і круглая,
Каб ніхто
Не мог сесці ў цэнтры
Ці ў якім зручным кутку
І пагардліва сказаць іншым:
– Мы – абраны Богам народ,
А вы – нашы рабы...

Верш «А зямля, відаць, таму і круглая...» значны філасофскім зместам: аўтар у алегарычнай форме раскрывае нядаўнюю трагедыю, калі фашысцкія ідэолагі з мэтай захавання чысціні арыйскай расы бязлітасна знішчалі мільёны людзей.

Наватарствам асэнсавання праблем існавання чалавецтва на мяжы стагоддзяў, глыбокім раскрыццём жахлівых трагедый XX века – землятрэсу ў Арменіі і Чарнобыльскай катастрофы – вызначаецца кніга паэм у прозе Янкі Сіпакова «Ахвярны двор» (1991). Не меншая трагедыйна напружанасць і паэмы «Одзіум» пра Чарнобыльскую бяду. Вобразы Катаклізму, Апакаліпсісу, Катастрофы, што сімвалізуюць сілы Зла, несправядлівай кары, – галоўныя ў ёй. Чарнобыль стаў для людзей, і найперш для беларусаў, одзіумам – «прадметам нянавісці і нараканняў», праз які прайшлі мільёны і ад якога немагчыма пазбавіцца. Аўтар падкрэслівае жахлівую абсурднасць паслячарнобыльскай рэчаіснасці, дзе звычайны ход рэчаў парушаны: тое, што раней несла жыццё, цяпер наскрозь прасякнута смерцю.

Творчасць Янкі Сіпакова вызначаецца стылявой і жанравай разнастайнасцю: яна спалучае ў сабе рэалістычны і рамантычны пачаткі, мяккія лірычныя маналогі суіснуюць у ёй з эпічнымі, апавядальнымі малюнкамі, асабліва ў баладах. Янка Сіпакоў – выдатны прадстаўнік сучаснай беларускай літаратуры. Яго поспехі – гэта поспехі ўсёй нашай паэзіі.

Пытанні і заданні

1. Растлумачце сімвалічны сэнс назваў зборнікаў Янкі Сіпакова «Сонечны дождж», «Лірычны вырай», «Веча славянскіх балад», «У поўдзень, да вады»? 2. Угадайце, што

такое балада? Цэласна прааналізуйце адну з балад паэта на выбар. 3. У чым заключаецца роля кнігі «Веча славянскіх балад» у нацыянальнай літаратуры? 4. Якія праблемы закранае ў сваёй лірыцы Янка Сіпакоў? Адказ падмацуйце прыкладамі з прачытаных твораў.

АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ

(нар. у 1931 г.)

Нарадзіўся паэт 18 лістапада 1931 г. у вёсцы Дзямешкава Лепельскага раёна Віцебскай вобласці. Скончыўшы аддзяленне журналістыкі БДУ (1956), ён працаваў у давыд-гарадоцкай, камянецкай, клімавіцкай, рагачоўскай раённых газетах. З 1962 г. жыве ў Мінску, працуе спачатку літработнікам, а пасля загадчыкам аддзела газеты «Літаратура і мастацтва», рэдактарам мастацкай літаратуры ў выдавецтве «Беларусь». З 1967 г. – літаратурны кансультант па паэзіі ў Саюзе пісьменнікаў БССР. Наступныя сем гадоў (з 1975 па 1982) – сакратар праўлення СП БССР. З 1986 па 1990 г. – на пасадзе галоўнага рэдактара газеты «Літаратура і мастацтва», у 1990 г. пакідае пасаду галоўнага рэдактара ў сувязі з абраннем народным дэпутатам, становіцца намеснікам старшыні Камісіі па пытаннях галаснасці, сродкаў масавай інфармацыі і правоў чалавека Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. З’яўляючыся членам Канстытуцыйнай камісіі, паэт прымаў актыўны ўдзел у выпрацоўцы тэксту Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі (1990), у стварэнні новай Канстытуцыі. З 1998 г. – намеснік галоўнага рэдактара газеты «Культура». Першы зборнік быў выдадзены ў 1962 годзе, праз адзінаццаць гадоў пасля дэбютных спробаў п’яра, і меў назву «Песня пра хлеб». Пасля выхаду ў 1966 годзе другога зборніка паэта «Тры цішыні» на яго звярнулі ўвагу шматлікія крытыкі і літаратуразнаўцы. Пасля былі выдадзены зборнікі «Чалавечы знак» (1968), «З’яўленне» (1975), «Час першых зорак» (1976), «Ветрана» (1979), «Хлопчык глядзіць...» (1992).

А. Вярцінскі аўтар кнігі літаратурна-крытычных і публіцыстычных артыкулаў «Высокае неба ідэала» (1980), зборніка выбраных вершаў і паэм «Святло зямное» (1981), кнігі дзіцячых п’ес «Дзякуй, вялікі дзякуй!» (1983), публіцыстычных нататкаў «Нью-Йоркская сірэна» (1987), шмат выступае з артыкуламі ў перыядычным друку. У 1994 г. выходзіць зборнік яго

артыкулаў, выступленняў, інтэрв'ю «Трывожны досвітак», у якім уздымаюцца актуальныя праблемы грамадска-палітычнага жыцця, даецца кваліфікаваная ацэнка творчасці вядомых беларусках майстроў слова.

Пры чытанні вершаў Вярцінскага адчуваецца, наколькі спрасаваная, скандэнсаваная ў кожным радку, кожным слове іх сэнсавая энергія. І яшчэ – не менш скандэнсаванае і само дзеянне ў творах паэта, якія ў пераважнай большасці з'яўляюцца дыялогамі («Варыяцыі на тэму: «Гефест – друг Праметэя») ці спалучэннем маналогаў («Вялікія думкі – як сонца з-за хмар...», «Высокае неба ідэала» і інш.). Так адбываецца драматызацыя паэзіі, павялічваецца яе інтэлектуальны пачатак, разгортысяца дыскусія па шматлікіх маральна-этычных праблемах. Вынікам усіх гэтых працэсаў і становіцца філасофская лірыка.

Анатоль Вярцінскі адразу ж настроіўся ў сваёй творчасці на хвалю недакучлівага павучання, стварыў стыль аднаведны абранай звышзадачы, – выхаваць чалавецтва ў духу вернасці высокім ідэалам адкрытым спосабам, у форме непасрэднага звароту да чытача. Кожны верш, кожная фраза яго паэзіі вучыць жыць і думаць, рыхтавацца да жыцця і да смерці, любіць ці ненавідзець, паважаць ідэалы і пагарджаць другімі. У мэтах большай доказнасці паэт карыстаецца шматлікімі паўторамі, паступова, крок за крокам разгортае філасофскае выказванне. Вось, напрыклад, верш «Заканамернасць» з філасофскай назвай. Падобныя назвы – састаўная частка агульнага погляду паэта на свет, у якім чалавек адчувае сябе не вельмі ўтульна, аднак не трымаецца недзе збоку, не з'яўляецца староннім назіральнікам за ўсім, што адбываецца вакол яго:

Зазяе ідэя ў чыстым стане –

хтось тут жа прыліпне, прымкне, прыстане.

Яшчэ адна асаблівасць светапогляду Анатоля Вярцінскага – яго гуманізм. Да якой з'явы ні дакрануўся б мастак, яна выпраменьвае іскрынькі дабрыні і чалавечнасці. Кожная дэталёвая знешняга свету, кожны зрух у душы лірычнага героя «нанізваюцца» на стрыжань чалавекалюбства, веры,

упэўненасці, што зло – не вечнае, хоць за ім – чорныя, магутныя сілы. Паэт верыць у перамогу добра: перамагае фашыстаў хлопец з Арла, які спыніў танкавую калону немцаў пад Крычавам і быў пахаваны ворагамі ганарова, як герой («Бой»), перамагае Леў Талстой артадоксаў ад рэлігіі і нясе людзям сваю ачышчаную ад кан'юнктуры праўду («Адлучэнне Талстога ад царквы»), перамагае «святло зямное», а не цемра. Дарэчы, паэт менавіта гэтымі двума шматзначнымі словамі назваў свой зборнік выбранай паэзіі. Верш А. Вярцінскага «Просьба» – не толькі крэда паэта, якому хочацца бачыць усіх людзей людзьмі, «чалавекамі», але і яркі ўзор стылю, дзе няма нічога лішняга, поўнасцю адсутнічаюць экзатычныя тэрмы, разгортваецца ўнутраная дыялогавая дыскусія на тэму «Быць чалавекам», паўстае над усім думка, а высокі адычны настрой ствараецца сістэмай паўтораў, перастаноўкай слоў, клічнай інтанацыяй, звароткамі і іншымі сродкамі паэтычнага сінтаксісу: *«Не прашу я доўгага веку, // Не прашу асаблівай любві. // Я прашу цябе: «Будзь чалавекам!» // Я прашу вас: «Будзьце людзьмі!»»*.

Звернем увагу на тое, што філасафічнасць у творчасці А. Вярцінскага вызначае тэзіснасць, стройнасць і строгасць пабудовы большасці вершаў паэта, наяўнасць у іх аголенчых радкоў – высноваў, кандэнсатаў маралі. Паэт – не проста разважлівь сузіральнік, не «капіроўшчык» рэальнасці, а засяроджана-эмацыянальны суразмоўца (наратар), не абывякавы да таго, што чытач адчуе, уявіць, возьме з паказанага. Ствараецца часам уражанне, што нават у сталым узросце А. Вярцінскага не пакідае «юнацкі максіmalізм», які дзіўна спалучаецца са знешнім спакоем, ураўнаважанасцю і дакладнасцю пабудовы вершаў.

А. Вярцінскі не падобны на сваіх роўналеткаў – прадстаўнікоў «філалагічнага пакалення», творчасць многіх з якіх больш эмацыяная, аздобленая тропамі, пераважна выяўленчая, не такая рацыянальная, засяроджаная на філасофскіх праблемах чалавечага існавання. Вершы паэта больш прытчападобныя, філасафічныя, дыдактычна-павучальныя, ён – майстар прытчы, якая стала як бы «абалонкай», дамінантай індывідуальнага

стылю мастака. Прытча – жанр старажытны, павучальны, які мае вытокі ў Бібліі, грунтуецца на прынцыпах іншасказальнасці, упадабнення, перанясення прыкметаў з адных з’яваў і прадметаў на другія і абагульнення. Гэты жанр блізкі прыёмам пісьма да байкі, казкі, метафары – тых твораў, у якіх не апошняе месца займаюць мараль, дыдактычная выснова, сэнсавая падтэкставасць. Дарэчы, аўтарскае вызначэнне прыналежнасці да жанру прытчы атрымалі толькі тры творы паэта – «Дурман», «Арол галодны і сыты», «Мы, мёд і пчала». Астатнія ж вершы даследчыкі лічаць прытчамі па фармальна-змястоўных прыкметах.

У прытчах («Косім траву – яна не крычыць...», «Ноччу заплакала дзіця», «Вы зразумейце правільна...» і інш.) паэт працягнуў традыцыі К. Тураўскага, З. Бядулі, Ядвігіна Ш., Якуба Коласа, зыйшаў на максімальнае абагульненне, звярнуўся не толькі да індывідуальнага чытача, але і да чытача масавага. Маштабная задума – абагуліць вопыт паводзінаў чалавецтва на працягу многіх стагоддзяў – рэалізуецца ў таленавітага майстра слова ў змешаных жанравых ліра-эпічных і ліра-эпіка-драматургічных прытчах і прытчаформах.

Адычнасць гучання ўласцівая многім вершам паэта пра вайну і пра рух часу, і пра Чалавека як Асобу. Паэтаў гуманістычны светапогляд увасобіўся ў одах, прысвечаных чалавеку, які ў пагранічных сітуацыях застаецца асобай чулай да болю і перажыванняў іншых, нясе і не губляе свайго «чалавечага знака», праходзіць выпрабаванне часам на дабрыню («Ода добрым людзям», «Мы напачатку зазналі страху», «Навагодні тост», «Дзівак-чалавек»).

Элегія паэта – яшчэ адно пацверджанне тэзіса пра павучальнасць як дамінанту стылю мастака. Напрыклад, элегія «Баіцца быць беларус беларусам...» прасякнута не толькі горыччу, выкліканай разуменнем неадпаведнасці магчымасцей духоўнага патэнцыялу беларусаў, нізкасцю іх самаацэнкі, але поўніцца страсным публіцыстычным пафасам, прасякнута ідэяй неабходнасці змагацца за сваю годнасць: *«Не знае, рабіць што з апошнім шанцам, // які ён сёння атрымоўвае, // як быць з сваім імем, з сваёю*

моваю, // быць ці не быць беларусам нарэшце...». Часцей за ўсё элегіі А. Вярцінскага поўняцца думкамі пра лёс чалавека і чалавецтва ў цэлым, рух і зменлівасць часу, страту кахання, непазбежную смерць, прадаўжэнне жыцця ў нашчадках («З жалем гляджу на дзіця...», «Хлопчык глядзіць», «Мы жывём, каб вяртацца...».).

Жанр балады не атрымаў шырокага распаўсюджвання ў паэзіі Анатоля Вярцінскага. Толькі адзін твор ён назваў словам «балада» («Балада пра спаленую вёску і жывога пеўня»), астатнія – гэта вершы баладнага характару («Ратунак», песні з п'есы-казкі «Скажы мне сваё імя, салдат»), якіх вельмі мала.

Вершаў-прысвячэнняў у паэта значна больш, чым балад: «Скажы мне, мама...» (памяці І. Хадановіча), «Пра дзяржанне» (памяці М.Ц. Лынькова), «Сустрэча на Паркавай магістралі» (студэнтцы БДУ, паэтэсе Яўгеніі Янішчыц), паэма «Заазер'е» прысвечаная памяці маці.

Паэма «Песня пра хлеб» пісалася у пачатку 60-х гадоў, у атмасферы ўсеагульнага грамадскага ўздыму, спадзяванняў на лепшую будучыню і ўвайшла ў першы зборнік паэта з такой сама назвай. А.Вярцінскі прыгадвае ў ёй сваё дзяцінства, тое, як старанна маці выпякала ў рускай печы хлеб з мукі новага ўраджаю на кляновых лістах, якія ён разам з братам збіраў у лесе. Невыпадкава твор названы лірычна, узнёсла: з сэрца мастака, захопленага чалавечай грамай, прыродай, вясковым побытам, выгукнуўся ўрачысты гімн. Паэма складаецца з сямі раздзелаў, кожны з якіх ухваляе часцінку жыцця чалавека і рэчы, што вакол яго. У першым «героямі» твора з'яўляюцца кляновае лісце, што кружыцца ў скверы, верасень, з яго прыкметамі – школьным званком і хлебным водарам. Другі раздзел – урачыстае слова пра маці, якая *«цеста мясіла кулакамі, // сценкі дзяжы абірала рукамі»*, якой дзеці дапамагалі закасваць рукаў, папраўляць хусцінку, святочнай дзеі: *«Было ўрачыста і ціха ў хаце – // хлеб з новага жыта ўчыняла маці»*. «Герой» трэцяга раздзела – хлебнае цеста, якое «хадзіла-брадзіла» ў дзяжы і напаўняла хату «водарам хмельна-кіславатым». Далей, у раздзеле чацвёртым,

паэт прыгадвае паход у лес за кляновымі лістамі, якія ў цяжкіх вязках хлопцы прыносілі дадому, каб тыя сталі часткай урачыстага рытуалу – выпечкі свежага хлеба. Пяты і шосты раздзелы, бадай, самыя пранікнёныя і шчырыя, прысвечаны рускай печы, што недарэмна займала паўхаты, але затое ўладарыла ў ёй гасцінна і клапаціва: *«спраўна грэла, пякла і скварыла»*, атуляла дзяцей і дарослых *«цяплом і ласкай, // ціха раскажвала казку за казкай»*. Зачараваны мінулымі ўспамінамі, паэт знаходзіць надзвычай удалы вобраз – мастацкую дэталю, параўноўваючы рускую печ з караблём: *«і плыў аж за трыдзець зямель // дзівосны наш печка-карабель»*.

Паэма заканчваецца яскравай сцэнай выпечкі хлеба, словамі шчырай падзякі хлебу і працы, матчыным рукам, што на вачах ператвараюць мякае цеста ў боханы: *«і пад рукою ўмела й пакорна // яна набывае любую форму. // Становіцца цеста боханам круглым. // <...> Час настае, і на загнецце // дымяцца боханы – лепшыя ў свеце...»*.

Паэт, драматург, крытык, перакладчык, журналіст, А. Вярцінскі ўжо паўстагоддзя плённа працуе на ніве роднай літаратуры, узбагачаючы яе гуманістычным пафасам, сьведчаючы сваёй творчасцю сілу верша, у якім думка і эмоцыя існуюць у цеснай садружнасці, жывячы адна другую, і ўтвараюць той цудоўны змест, які выпраменьвае святло і цяпло. Страсны прапаведнік духоўных каштоўнасцей, гуманізму і братэрства людзей на зямлі, А. Вярцінскі дае сваёй творчасцю маральныя ўрокі чалавецтву.

Пытанні і заданні

1. Вызначце тэматыку лірыкі А. Вярцінскага. Пацвердзіце канкрэтным аналізам, што паэт арыентаваўся на ацэнку, аналіз рэчаіснасці. 2. Якія маральна-этычныя і філасофскія праблемы закранае паэт у сваіх творах? 3. Жанр прытчы ў творчасці Анатоля Вярцінскага. Чаму яна стала адметнай прыкметай індывідуальнага стылю мастака? 4. Выкажыцеся пра паэму «Песня пра хлеб».

МАР'ЯН ДУКСА

(нар. у 1943 г.)

Мар'ян Мікалаевіч Дукса нарадзіўся ў 1943 годзе ў Мядзельскім раёне Мінскай вобласці. Прайшоў сапраўдную працоўную школу. Закончыў

філалагічны факультэт БДУ (1969 г.), затым настаўнічаў (1969 – 1987 гг.). Выйшлі зборнікі паэзіі «Спатканне» (1967), «Крокі» (1972), «Станцыя» (1974), «Прыгаршчы суніц» (1976), «Забытыя словы» (1979), «Зона супраціўлення» (1982), «Твая пара сяўбы» (1985), «Заснежаныя ягады» (1989, Літаратурная прэмія СП Беларусі імя А. Куляшова – 1990), «Горн прымірэння» (1994) і інш.

Заслуга паэта заключаецца ў тым, што ў самым пачатку дарогі ён настроіўся на сваю хвалю: не адмаўляючыся ад ўласцівай яго равеснікам паэтызацыі роднага кутка, басаногага дзяцінства, жыцця вёскі, засяродзіўся адначасова на вечных праблемах *вытокаў, памяці* («Адна за адной адзваюцца струны, // Пякучыя струны – забытыя словы»), часу, «пявучая плёнка» якога круціцца і круціцца, *духоўнай сувязі чалавека з прыродай*, на ўлонні якой паэт адпачывае душой (верш «З расінай сцежкі саступі ўбок...»):

Душа святкуе. Растварыўся тлум
Ва ўлонні хваць з лёлага прыбою,
Дзе толькі стрэфы з ягадамі дум –
Рукой ажры – усе перад табою.

У зборніку «Заснежаныя ягады» абсягі творчасці М. Дуксы яшчэ больш шырэюць, паглыбляюцца ранейшыя матывы, узмацняецца ідэя захавання *вытокаў*, традыцый вясковага жыцця і пераводзіцца ў трагедыйны план, выкліканы адчуваннем іх страты. Многія творы паэта становяцца вершамі-раздумаўмі пра вызначальнасць мінулага ў чалавечым лёсе. У сувязі з гэтым цікавы верш «Лясныя дарогі», асноўны пафас якога – адмаўленне выдаткаў тэхнічнага прагрэсу:

Апетыя івалгай і берасцянкай,
вы сёння ўліліся ў машынны прагрэс.
Вы – памяць, вы – рэха сялянскай фурманкі,
што з нейкай турботаю ехала ў лес!

Запамінаюцца і вершы паэта на гістарычную тэматыку: «Перачытваючы «Узнятую цаліну»», «Сельсавецкі агент», «Бацьку», з якіх паўстае шматпакутны лёс сялянства: вясковай жанчыны, віна якой

заклучалася ў тым, што мела «хлеб на сталё», «двух быкоў у хлеве», «абрэз сукна і трубку палатна»; бацькі, высланага ў далёкі край толькі за тое, што набыў у пана кавалак зямлі і пры савецкай уладзе трапіў пад раскулачванне. Больш блізкія, пасляваенныя падзеі разгортваюцца ў «Сельсавецкім агенце»: да селяніна прыходзіць спаганяць падаткі «зух-агент», абзывае Хведара «шкурай-контрай», шукае грошы і, нарэшце, апісвае карову. І тая глядзіць сумнымі вачыма на галодных дзяцей, «як арыштанта». Твор заканчваецца радкамі, якія нікога не пакідаюць раўнадушнымі:

А той агент – тутэйшы чалавек:

«Карміць дзяржаву – не тваю галоту...»

Але нашто дзяржаве гэтакі здзек?

Дзяржава ж гэта румзала ля плота.

Верш «Заснежаныя ягады» складаецца з дзвюх частак: апісальнай – пра заснежаныя ягады, што, «захутаныя ў іней ледзяны», «бязлітасна прысыпаныя снегам», супроцьстаяць вятрам і завеям, кормяць птушак, якія могуць загінуць ад голаду, і філасофскага вываду пра тое, што паэту хацелася б, каб яго вершы саслужылі такую ж службу людзям:

Мае радкі нясмелаю гурбой

ў людскія сэрцы стукаюцца ветла.

Ік на галінках ягады зімой,

мае радкі калышуцца на ветры.

У зборніку паэзіі «Горн прымірэння» на высокай хвалі гучыць заклік да згоды чалавека і прыроды, людзей паміж сабой, да пакаяння перад народамі за здзейсненыя памылкі, да руплівай працы: *«Вырошчвай хлеб на неўміручым дзёрне, // не надта вер у рукатворны рай».*

Пытанні і заданні

1. Якое пакаленне прадстаўляе Мар'ян Дукса? У які час гэтае пакаленне пачынала сваю творчасць? 2. Якімі рысамі паэзія М. Дуксы адрозніваецца ад паэзіі А. Вярцінскага? Ці можна лічыць яго творчасць рэалістычнай? 3. Ахарактарызуйце жанрава-тэматычнае багацце паэзіі М. Дуксы.

РАІСА БАРАВІКОВА

(нар. у 1947 г.)

Раіса Андрэеўна Баравікова нарадзілася 11 мая 1947 года ў вёсцы Пешкі Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Першыя вершы маладая паэтка апублікавала ў раённай газеце ў 13 гадоў. Вышэйшую адукацыю атрымала ў Літаратурным інстытуце імя М. Горкага ў Маскве па спецыяльнасці «мастацкі пераклад». Пасля заканчэння названай ВНУ працавала рэдактарам на кінастудыі «Беларусьфільм», у газетах і часопісах, была галоўным рэдактарам часопіса для жанчын «Алеся», а з 2002 г. узначальвае часопіс «Маладосць». Р. Баравікова – аўтар зборнікаў паэзіі «Рамонкавы бераг» (1974), «Слухаю сэрца» (1978), «Такое кароткае лета» (1981), «Адгукнуся голасам жалейкі» (1984), «Каханне» (1987, Дзяржаўная прэмія імя А. Куляшова), «Пад небам першага спаткання» (1990), «Люстэрка для самотнай» (1992, Дзяржаўная прэмія імя Янкі Купалы), «Дрэва для райскай птушкі» (2007), кніг для дзяцей, гістарычнай драмы «Барбара Радзівіл».

Першы зборнік Р. Баравіковай называўся рамантычна-ўзнёсла – «Рамонкавы бераг». Назва яго сама сабой сімвалічная, азначае прыгажосць, гармонію, сведчыць пра светлы, аптымістычны настрой паэткі. Яна закаханая ў прыроду, адухаўляе яе. Незвычайная назва, вобразы сонца, рамонкаў і іх пялёсткаў сведчаць пра захопленасць аўтаркі зямным жыццём, каханнем, прыгажосцю. Голас паэткі ў першых зборніках гучаў на высокай хвалі. Лірычная гераіня вершаў паўставала светлай летуценніцай, рамантычна настроенай асобай, якая гарманічна ўспрымае навакольны свет, адчувае сябе ў ім досыць утульна.

Навакольны свет паэтызуецца ў ранніх вершах радасна, на высокай хвалі, бо душа паэткі адчувае першавытокавасць, першазначнасць прыроды і кахання. Менавіта праз прызму прыроды, знітаванасці душы з родным краявідам, «бэзам», «вербалозам», «узмежкам росным», паэтка расказвае чытачам пра сваё каханне: *«Мне сёння прыснілася хата... // У ёй мы калісьці жылі. // Вясною там бэзу багата, // звіняць над лугамі чмялі»*.

У ранняй паэзіі Раісы Баравіковай разгортваецца матыў кахання, часта не ўзаемна-светлага, а горкага. Найбольш выразна пазіцыя паэтэсы ў гэтым

пласце лірыкі выявілася ў вершы «Зорка палявая». Думка верша выказана на хвалі вялікай эмацыянальнай напружанасці і шчырасці. На поўны голас, адзін за адным, раскрываюцца ў вершы – «згустку» пачуцця і роздуму, эмацыянальным выдыху і разважанні тэзісы, што пацвярджаюць зыходны, галоўны, – лірычная гераіня гатовая ахвяраваць усім, што мае, у імя кахання – нават стаць «зоркай палявой».

Вобраз лірычнай гераіні Р. Баравіковай мае выразную аўтабіяграфічную аснову, у яе жыцці спалучаюцца радасць, перажыванні, трагедыі і расчараванні. Будучы жанчынай-летуценніцай, паэтка абрала асновай сваёй мастацкай творчасці адлюстраванне жывога, светлага і балючага, трапяткага пачуцця. Менавіта таму многія творы яе ўяўляюцца сапраўднай светлай «лебядзінай песняй» рамантычнай натуры, што ідзе небяспечным шляхам, нібы па вастрюю лязу, да ўласнага шчасця, ідзе праз пакуты, перажыванні, крыўды, страты.

У зборніках «Люстэрка для самотнай», «Слухаю сэрца», «Каханне» побач з матывамі радасці і захаплення прыгажосцю становяцца матывы болю, заклапочанасці лёсам людзей і асабістым лёсам, трывогі з прычыны страты маральных каштоўнасцей у сучасным грамадстве. Гераіні твораў цяжка прымірыцца з тым, што ападаюць белыя пялёсткі ў садзе, на змену дню прыходзіць змрканне, сонцу – хмары. Але падобны настрой яна пастаянна пераадольвае, верыць у Святло і Дабро. У вершы «За дзень да снежня» паэтка апісвае час, калі «па садах згалелых ходзіць крыўда», «дрэвы скардзяцца на золь», калі пануе ў сэрцы слата, аднак не страчвае надзеі на светлы дзень:

Гартае свет турбот будзённых кнігу,
нямала ў ёй старонак для мяне,
і круціць лёс, нібы разводдзе крыгу,
не сплю... Чакаю сонейка ў акне.

Вера ў гармонію і прыгажосць жыцця сцвярджаецца вобразам-архетыпам саду – сімвалам Радзімы, цэнтра сусвету, шчасця, чысціні, крыніцы музыкі, якая спрадвечу азначала гармонію. Менавіта ў садзе

нараджаюцца плады, каханне: *«Перадам з душы ўтрапёнасць слову, // што ірвецца спуджана здалёк, // у шытышнік, пад тваю ахову, // быццам саду лёгкі матылёк».*

Паступова ў творчасці паэтэсы пабольшвае вершаў, якія сведчаць пра жаданне лірычнай гераіні стрымліваць пачуцці, асэнсоўваць іх і прыводзіць у стройную сістэму ўдумлівай і шчырай разважлівасцю, узмацняецца разважанне-роздум па філасофскіх праблемах. З'яўляюцца таксама трывожныя па змесце і інтанацыі вершы, прасякнутыя то лёгкім элегійным сумам, то нясцерпным болем:

Дазвольце мне вярнуцца з лістападу,
з завеі ці з дажджу ў будзённым час,
каб доўг аддаць у глыбіню патляту, –
замоўчанае:

«Я КАХАЮ ЗАС...»

Учытаемся ў радкі выдатнага творца ўважліва – і перад намі адкрыецца душа Жанчыны, надзвычай чыстая і светлая. Самотная, ні ў чым не вінаватая, гэтая блізкая да блокаўскай Тамара прыгажуні Жанчына не жадае зла таму, хто яе пакінуў, і просіць толькі аднаго – каб колішні каханы збярог светлыя імгненні, промні былых радасных сустрэч у сваёй душы.

Паэтка ў асобных сваіх творах узнялася на агромністую вышыню і вастрэню адчування не толькі асабістага – у каханні, але і агульналюдскага, агульначарачага болю. На матыў «люблю», такім чынам, нарошчваецца ўжо не матыў «сумую», а матыў «трывожуся». «Люблю» і «трывожуся» становяцца побач і, у сваю чаргу, дапаўняюцца яшчэ двума матывамі – «баюся» і «пакутую»: *«Жыцця пакутнага цяжар // не спакушаецца надзеяй, // навошта цэлу гэты жар, // калі душою халадзею?».*

Нягледзячы на перавагу вершаў на інтымную тэматыку, у творчасці Раісы Баравіковай належнае месца займае і філасофская лірыка. Лірычная гераіня страсна, эмацыянальна разважае то пра няўмольны рух часу (*«старэюць людзі, дрэвы і кусты, // прыродны рух – ён і суддзя, і сведка»* (*«Старэюць людзі, дрэвы і кусты...»*)), то пра каханне, яго ролю ў жыцці

чалавека («*Каханне і прынізіць, і... ўзніме, // пакуль у ім жыве душа мая*» («*Казаў мудрэц*»)), то пра тое, як трэба жыць, каб пакінуць пасля сябе яркі след («*Няма фальшывых, што жывуць без позы... – // ёсць свет // і розны погляд на жыццё*» («*Як часта ў свеце, бы ў бязладнай хаце...*»)), то пра мастацтва і паэзію, іх прызначэнне («*Ты дадаеш бяздумным пустаты, // разумнікам не дадаеш гарэння*» («*Паэзія*»)), пра сэнс чалавечага жыцця і горыч адзіноцтва: «*Хто і як, і прад кім награшыў, // не развяза нікае веча. // Засынаеш – так многа душы, // а прачнешся і ўдрыгнеш – пустэча!*» («*Васьмірадкоўі апошніх пацалункаў*»)).

Так у творчасці Раісы Баравіковай сплятаюцца ў суцэльную мажорна-мінорную мелодыю гукі, фарбы і пахі зямлі і душы мяккай, пяшчотнай жанчыны. Так ствараецца паэткай рухомая карціна знешняга (прыроднага) і ўнутранага (душэўнага, чалавечага) жыцця – нялёгкага, драматычна-складанага.

Пытанні і заданні

1. Як вы разумееце назвы зборнікаў Р. Баравіковай? Ці з'яўляюцца яны сімвалічнымі? 2. Якія тэмы і праблемы закранае Раіса Баравікова ў сваёй лірыцы? Свой адказ падмацуйце канкрэтнымі прыкладамі з прачытаных твораў. Як можна вызначыць асноўны пафас яе паэзіі? 3. Якімі жанрамі і жанравымі разнавіднасцямі пераважна карыстаецца паэтка? 4. Зрабіце поўны аналіз верша Р.Баравіковай, які вам асабліва спадабаўся.

АЛЕСЬ РАЗАНАЎ

(нар. у 1947 г.)

Аляксандр Сцяпанавіч Разанаў нарадзіўся ў 1947 г. у вёсцы Сялец Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Вучыўся ў Белдзяржуніверсітэце, з якога перавёўся ў Брэсцкі педінстытут імя А.С. Пушкіна (закончыў у 1970 г.). З 1972 г. – у Мінску: літсупрацоўнік штотыднёвіка «ЛіМ», рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура», з 1989 г. – віцэ-прэзідэнт Беларускага ПЭН-цэнтра. Аўтар зборнікаў паэзіі «Адраджэнне» (1970), «Назаўжды» (1974), «Каардынаты быцця» (1976), «Шлях – 360» (1981), «Вастрыё стралы» (1988, Дзяржаўная прэмія імя Янкі Купалы, 1990), «У горадзе валадарыць

Рагвалод» (1992), «Паляванне ў райскай даліне» (1995), «Рэчаіснасць» (1998), кнігі выбраных твораў «Танец з вужакамі» (1999), «Кнігі ўзнаўленняў» (2005), «Лясная дарога» (2006). Узнавіў тэкст шэрагу твораў Кірылы Тураўскага, Францыска Скарыны, Мялеція Сматрыцкага і іншых старадаўніх аўтараў.

У гісторыю літаратуры А.Разанаў увайшоў як паэт-эксперыментатар, майстар арыгінальных жанраў, жанравых разнавіднасцей і форм – квантэмаў, версэтаў, вершаказаў, пункціраў, зномаў, прадстаўнік інтэлектуальнай, філасофскай паэзіі. Але пачатак творчасці быў даволі традыцыйны: паэт шанаваў спадчыну папярэднікаў як у змястоўным (культываванне тэмаў Радзімы, волі, ухваленне магчымасцей чалавека, пільная ўвага да мінулага, заклік бараніць родную мову), так і ў фармальным плане (захоўвалася рэалістычная вобразнасць, акцэнт рабіўся на прадметных дэталях, вядучым жанрам была ўзнёслая ода). Аднак ужо ў першым зборніку радкі «ўшчыльняліся» сэнсава, выказванне набывала адзнакі лаканізму, канкрэтнае ўзводзілася на вышыню абатуленых сімвалаў і часта ператваралася ў філасофскія маналогі аўтара. Як у вось гэтым афарыстычным вершы з абстрактнай назвай «Бяда»:

Адчайным крыкам
вечер панясецца,
Заломяць дрэвы
рукі ў вышыню.
А ў дальняй вёсцы
Маці
ўстрапянецца
І будзе доўга
слухаць
цішыню.

Думка ў гэтым і іншых творах («Радзіме», «Паганіні», «Зярняты», «Мова») «пульсуюе» энергічна (адсюль і ўскладненасць рытмікі), прарываючыся праз павой пачуццёвасці, і надае ёй стройны характар.

У зборніку «Назаўжды» стала больш твораў на гістарычную тэматыку («Арышт Кастуся Каліноўскага», «Балада пратэсту», «Рагнеда»), яшчэ больш выразна прагучала тэма Радзімы, з’явіліся вершы пра сувязь пакаленняў як непадзельныя звёны аднаго ланцуга. Асаблівых зменаў у стылю не адбылося: ён па-ранейшаму застаўся рэалістычны, дакладны, афарыстычны, ашчадны на метафарычнасць. «Кандэнсаваная» філасофскага зместу ў другім зборніку паэта вывела на адну з перадавых пазіцый адпаведны зместу жанр – пункціры. У гэтых творах «ушчыльняецца» сэнс, пераважае роздум: *«Паміж двюма бяздоннямі // Маўчанне // пульсуе думка – // голас пра маўчанне»*.

Адзін з лепшых у зборніку «Назаўжды» верш «Радзіма». Скрызны матыў верша – сцверджанне паэтам сваёй адданасці ёй у часы нялёгкага, а не радаснага: *«Я ў веселасці не з табой, // З табой у роздуме і скрусе»*. Гэты матыў падсвечваецца другім – пра загадкавае, непазнавальнае Радзімы, якая «высвечвала бяздонным дном», «здымала туманом» і, нарэшце, стварыла такую сітуацыю, калі *«ляжам, адкуль ты ёсць, адкуль пасля з’яўляцца будзеш»*. Як бачым, паэт знаходзіць свой варыянт тлумачэння паняцця Радзімы, прыроўнівае яе да загадкавай істоты і тым самым аспрэчвае класічную формулу Радзіма – маці, Радзіма – нявеста, жонка (па А. Блоку) і інш. І, нарэшце, у вершы раскрываецца і трэці матыў – паэт у апошніх васьмі радках палемізуе з тымі, хто ўмяшчае Радзіму «ў куток», дзе нарадзіўся і вырас, сцвярджае немагчымасць канчаткова вызначыць яе выток, межы і – у падтэксте чытаем – працяг.

У вершы «Рагнеда» ў лірычнай форме раскрываецца дакументальны гістарычны факт: кіеўскі князь Уладзімір, народжаны рабыняй, сілаю бярэ сабе жонкай полацкую князеўну Рагнеду, па варварскім звычаю перад гэтым згвалціўшы яе «пры вачах шчытной радні». Затым родзічы паланянікі былі забітыя. Верш патрыятычны па змесце. Ён бессюжэтны, а значыцца, лірычны. Цэнтральныя эпізоды ў ім: «палучэнне» «карнага выкупу» – нечаканых гасцей – у Полацк і здзек над князеўнай; парадненне з нялюбым; помста Рагнеды гвалтаўніку князю (*«Занясе лязо Рагнеда, // не за волю і*

*дабро – // за няволю і змірэньне... // О, рабыніна таўро – // з пераможцам парадненне»); прыём эстафеты-мяча з рук маці ўзмужнелым сынам яе Ізяславам. Заканчваецца верш, поўны дынамікі, руху, дзеяння, тым, што «сын – вачыма палачанін» – адродзіць край, «верне краю // род упарты – ўсе свае...» і пакарае адступнікаў. Уражваюць тры заключныя радкі – урачыстыя, гімнічныя, нават міфалагічныя: *«Як закліцае – // прыўзнямае Ізяслаў // меч, атрыманы ад маці».**

Зборнік «Вастрыё стралы» мае падзагалавак: «Версэты, паэтычныя мініяцюры». Ён датуецца 1988 годам, характарызуецца далейшым паглыбленнем аўтара ў філасофскую праблематыку, сведчыць пра эвалюцыю яго індывідуальнага стылю да ўскладнення вобразнасці (амаль усе вобразы асацыятыўныя, змяшчаюць у сабе падтэкст, шматзначныя), разняволення пісьма (вольнае карыстанне вершаванасцю, спалучэнне рытмічна ўпарадкаванай вершаванай і праявічай мовы), выкарыстанне новых (версэты, пункціры, квантэмы) жанраў. Пазней да іх дададуцца вершаказы, зномы.

Версэт – твор-прытча, лірыка-філасофскага зместу, разважанне пра сапраўдныя і ўяўныя каштоўнасці, дабро і зло, жыццё і смерць, мінулае, сучаснасць і будучыню, хваляванне і спакой і іншыя агульначалавечыя каштоўнасці. Пытацца праявічай, з частымі пераходамі на рытмізаваную, мовай. Яскравы ўзор версэту – *«Стары горад»*. Твор прасякнуты спачуваннем да пакінутых, некалі жывых, хат, парканаў, спавітых цяпер дзядоўнікам. Паэт, назіраючы карціну запусцення, хвалюецца, перажывае і перадае свае пачуцці з дапамогай рытму, які грунтуецца на паўторах раўназначных слоўных адзінак, і завяршае лірычны маналог філасофскім вывадам: *«Кашилаты дзядоўнік натоўпіцца каля парканаў: // кожная лапушына – шаля, // кожная лапушына – далонь: // наноў разважае зялёнае вечна, // наноў узважае думнае вечна // кошт смерці і кошт жыцця...».*

У версэце сцвярджаецца неўміручасць жыцця (*«Ды нехта ўсё роўна сюды вяртаецца неадольна, // нешта ўсё роўна тут, быццам колісь жыў»*),

цесная сувязь розных часоў («Тут пласт на пласце»), неабходнасць захавання памяці пра мінулае нашчадкамі. Заканчваецца твор фразай «Па старым горадзе ходзяць узброеныя патрулі», якая гучыць запаветам нашчадкам берагчы, шанаваць, ахоўваць мінулае.

У зборніку «Вастрыё стралы» змешчаны і *квантэмы*. Назва твораў паходзіць ад фізічнага тэрміна *квант*, што азначае «згустак» светавай энергіі. Квантэмы Разанава – творы-мініяцюры з філасофскім зместам, напісаныя без знакаў прыпынку, «кавалкамі» тэксту. Кожны «кавалак» мае свой сэнс. Бывае іх у творы тры ці чатыры. Адхіленні ад гэтага правіла рэдкія. Звязваць жа асобныя сэнсы ў цэласнае адзінства павінны мы, чытачы: «*руіны запарушваюцца // рунь // уваскрашае руны // неба блізка*». Што хацеў выказаць гэтай квантэмай паэт? Тое, што жыццё нявечнае («*руіны запарушваюцца*»)? Што яно, усё ж, уваскрашае зноў і зноў («*рунь // уваскрашае руны*»)? Гэтыя дзве часткі квантэмы звязаныя паміж сабой: смерць – гарантыя новага жыцця. А як да іх стасуецца трэцяя частка – «неба блізка»? Ці не азначае яна вечнасць «небнага», духоўнага жыцця?

А. Разанаў – майстар *вершаказаў* (твораў-прытчаў, напісаных праявічай мовай), *зномаў* – гнасеалагічных адзінак, філасофскіх роздумаў пра вечныя праблемы быцця, *пункціраў* – кароткіх твораў, лірычных мініячюр, сфакусаваных на перадачы адной думкі. Ён – паэт-наватар, эксперыментатар. Яго можна лічыць прадстаўніком мадэрнісцкага напрамку ў слоўным мастацтве (датычна пошукаў у галіне зместу), а паводле раскаванасці формы нават постмадэрністам.

Алесь Разанаў – паэт-філосаф, які здолеў пераадолець нарматыўнасць рэалістычнага метаду і авалодаць прыёмамі адкрытага, разняволенага мастацтва слова.

Пытанні і заданні

1. Да каго бліжэйшы па стылю пісьма А. Разанаў – да Я. Сіпакова ці А. Вярцінскага? Што пераважае ў яго сталай творчасці – пачуццё ці думка? 2. Як вы разумееце тэрмін «філасофская» (інтэлектуальная) паэзія? Якімі рысамі яна адрозніваецца ад выяўленча-апісальнай? 3. Якія тэмы пераважалі ў ранняй паэзіі А. Разанава? 4. У чым

зключаецца наватарства паэта ў раскрыцці тэмы Радзімы (паводле верша «Радзіма»)? Знайдзіце ў творах «Стары горад» і «Парог» асацыятыўныя вобразы.

ГЕНАДЗЬ ПАШКОЎ

(нар. у 1948 г.)

Нарадзіўся паэт у вёсцы Ліпавічы Чашніцкага раёна на Віцебшчыне. У 1971 г. скончыў факультэт журналістыкі Белдзяржуніверсітэта і працаваў рэдактарам на Беларускім радыё, у часопісе «Полымя» (1972–1989), апошнія гады – галоўным рэдактарам выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя».

Паэт уваходзіў у літаратуру пасля пакалення шасцідзсятнікаў. Нягледзячы на неспрыяльныя грамадска-сацыяльныя ўмовы, і пакаленне сямідзсятнікаў верыла ў гармонію, у сілу праўды, спадзявалася на іх перамогу. Вера ў цуд перамен суправаджала іх з матчынай калыскі, вяла з матчынай хаты, «ад родных ніў» на шырокія «прасторы жыцця». Таму вызначальнай і становіцца для іх чуццё малой радзімы, з якой пачынаецца вялікая, вобраз якой для іх неаддзельны ад вобраза роднай матулі. Пра гэта праграмны, адзін з першых вершаў паэта, які адкрывае зборнік «Журавінавы востраў» (1998), – «Зямля мая...». Ён увесь трымаецца на глыбокім, светлым пачуцці любові да малой – вялікай Радзімы і годна завяршаецца параўнаннем яе рук (сама сабой яскравая метафара!) з матчынымі рукамі. А ў пачатку родны край уцэляецца мастаку слова ў абліччы «зялёнай расінкі», «агучваецца» вобразам «світальнай галінкі», якая «пчалой гудзе» (якое тонкае і пяшчотнае параўнанне!). Да таго ж перадаецца і «пахвае адчуванне» – «пахне дзень праталінай лясной». Настрой паэта рамантычна-ўзнёслы. Прырода жывая, абуджаная ад сну, рухомая.

Кола тэмаў пазней у творчасці Г. Пашкова пашырыцца: з’явяцца вершы і паэмы пра замежжа («Партрэт Скарыны ў Падуі», «Дарога ў Татры», «Яблыкі Шолахава», «У Міхайлаўскім дождж» і інш.), роздумы пра лёс Зямлі і зямлян, які можа скласціся так, як склаўся лёс Пампеі (паэма «Дзяўчынка з блакітным мячыкам»), вершы памяці пра мінулую і магчымыя новыя войны («Брат і сястра», «Па праву жывога», паэма «Трывога»), пра адмоўны ўплыў

навукова-тэхнічнай рэвалюцыі на лёс зямлі і людскія лёсы (трыпціх «Званы юнацтва», вершы «Мерайцеся, людзі, на лясы...», паэма «На ласіных картах»), пра Чарнобыль. Горкая, балючая апошняя тэма літаральна «скрозь слёзы» гучыць у вершы «На мазырскіх узвышшах», які «распадаецца» на светлую (так было і так будзе – спадзяецца паэт) і змрочную частку, калі апісанне велічнай прыгажосці і вечнага жыцця, крыху падсвечанае «смуткам светлым у сэрцы», перапыняецца – гэта ў гарманічны малюнак урываецца трывожны подых чарнобыльскай трагедыі. Голас аўтара сцінаецца ад болю, бо атрутная эпоха скавала жыццё, змярцвіла яго дыханне, нібы прыпыніла яго рух: *«У прастору дыхнуў // век нязнанай атрутай»*

У стылю паэта – рамантыка, настроенага аптымістычна, дысгармонію, дысанансныя пачуцці «перамагаць гармоніяй» (Ул. Гніламёдаў), ісці да станоўчага выніку. Так і ў гэтым творы (як і ў многіх іншых) у канцы паэт вяртаецца да ранейшага светлага малюнка, да здзіўнай, хоць і спавітай павоем суму, прыроды, хоча на яе ўлонні, у яе абдымках забыцца на зло, на бяду, якая і ёй, і яму пагражае: *«Ты сарым мяне, Прыпяць, // загайдай чаратамі, // ахіні лёгкім голлем // трывожных ракіт»*.

У канцоўцы твора бачым апазіцыю святла і змроку, сумнай песні і чыстага блакіту. Гэта апазіцыя – супрацьпастаўленне сыходзіцца нават на адным прадмеце, адным вобразе – рэаліі. Заўважым, паэт просіць Прыпяць загайдаць яго чаратамі і «лёгкім голлем трывожных ракіт». Боль, смутак і вера, надзея, здзіўленне, радасць стаяць побач, развіноўваюцца ў творы паралельна. Аднак, па ўсім відаць, надзея і вера ў гармонію і святло перамагаюць і канцэнтруюцца ў вобразе «чысты блакіт». Не проста *блакіт*, а менавіта *чысты* блакіт паўстаў над сумнай песняй.

Рамантычны настрой асабліва выразна выяўляецца ў вершах пра родны край, малую радзіму, з якой (лічыць паэт) пачынаецца ўсё. Гэтае тэматычнае «ядро» з'яўляецца непарушным ва ўсім працягу яго мастацкай творчасці.

У вершы «Жураўліная пара» гэта і назва твора, і можа, ці не адзінкавая назова рэха *белагрудым* у нашай нацыянальнай літаратуры. Неяк добра,

гарманічна ўпісваецца ў сэнсавы кантэкст выраз «на злome *саспелага* лета», а ў ім эпітэт, характэрны позняму, пераходнаму ад лета да восені перыяду. У кантэксце з метафарамі эпітэты ў гэтым сама вершы ствараюць шматколерны, шматгалосы, цэласны малюнак лета: «*белагрудае рэха звiнiць у апалай расе*»; «*З журавiнамі звонкімі ў ранiшняй iх жураве*», «*жураўліная песня <...> спее на купах*», «*i калiнавай гронкай // спее дзень у мяне на плячы*».

І ў пазнейшых творах, датаваных 80–90-мі гадамі ХХ стагоддзя, паэт будзе захапляцца малой радзімай, яе рознымі куткамі, блізкімі яго сэрцу краявідамі, дзе «*коцікі спяць на вярбе, // поўныя сонца i ласкі*» і «*Звонкім вяшчункам жыцця // сочыцца светла жывіца*» («Гэтаму будзе працяг»; 1990). Паэт і іншыя рэаліі жыцця (хоць бы тую ж «*дзядамі збудаваную хату*») упісвае ў гарманічны свет прыроды: яна стаіць «*Пад навiссю бухматых арабiн, // у траўным i шыпынавым паросорку*» («Хата», 1988). Нязменнай застанецца шчырая любоў, нязгасным – пачуццё адказнасці за яе лёс. Па-ранейшаму пісьмо будзе яркім, эзатычным, незвычайным, узнёслым.

Выйсце на грамадзянскую тэматыку ў Генадзя Пашкова рэдкае. У творах, бліжэйшых да мастацкай публіцыстыцы, яму як бы не хапае дыхання. Па гэтай прычыне ў асобных творах знікае метафарычнасць, яркая мінімобразнасць саступае месца лагізаванаму пісьму, і атрымліваюцца вершы, якія сканструяваны розумам, а не з’явіліся на хвалі сардэчнага трапятання.

Грамадзянскі і інтымна-лірычны (скажам так умоўна) пачаткі паядноўваюцца ў вершах паэта-рамантыка пра лёс пакалення і асабісты, пра сэнс жыцця, ва ўспамінах пра мінулае і спробах прадбачыць будучыню. Такіх (на вечную тэматыку) твораў пабольшала ў кнігах паэта «*Журавiнавы востраў*» (1998) і «*Тваім святлом благаславёны*» (2006). У зборніку «*Тваім святлом благаславёны*» першы раздзел «*Поле любові*» складаецца з дзевяноста вершаў пра каханне – светлае, чыстае, незахмаранае, як у пушкінскім шэдэўры «*Я помню дзіўнае імгненне...*» Каханая паўстае ў творах

паэта *багінняй*, нагадвае Купалаву ўвенчаную каронай, падобную да сонца, жняю («Багіня»), надзеяй і «радасцю найпершай» («Найпершая»), прыгажуняй рабінай («Пасля начнога снегападу...»), «сінічкай і жураўкай» у пяшчотнай руцэ паэта («З табою першы снегапад»), «светлай, як сонейка», «дыяментам палескае зямлі» («Дыямент палескае зямлі»). Але найвыразней сваё светлае пачуццё каханай паэт выказаў вершам «Назвала халодным і ціхім...», у якім (як ніхто з паэтаў) *шаснаццаццю* параўнаннямі яе ахарактарызаваў. Кожнае з гэтых параўнанняў – арыгінальнае, непаўторнае, сведчыць пра чысціню і дабрыню паэтовых адносін да жанчыны. Амаль кожнае параўнанне «падмацавана» арыгінальнымі аўтарскімі эпітэтамі, сярод якіх вылучаюцца рамантычнай узнёсласцю, экспрэсіўнасцю чатыры: *ветравой* сасонкаю, *крамяной* журавінкаю, *праменнаю* расінкаю, *мёдагалосай* пчолкай. Два апошнія можна лічыць наватворамі. Верш напісаны на адным дыханні, складаецца з двух сказаў. Прыёмам паўтораў дасягаецца высокі эмацыянальны нагні творца.

Генадзь Пашкоў – аўтар ліра-эпічных («Трывога» і «На ласіных нартах») і лірыка-філасофскіх («Легенда Прыпяці», «Дзяўчынка з блакітным мячыкам» – змешчаны ў рэцэ «Журавінавы востраў», апошняя надрукавана і ў зборніку паэзіі «Тваім святлом благаславёны») паэм. У іх аўтар занепакоены парушэннем гармоніі ўзаемаадносін чалавека з прыродай, перасцерагае чалавецтва ад паўтарэння трагедыі мінулых войнаў. Паэма «Дзяўчынка з блакітным мячыкам» з'явілася на аснове двух падзей, перажытых паэтам, – навальніцы над Прыпяццю, падчас якой згубіўся блакітны мячык яго дачушкі, і наведвання «мёртвага горада Італіі Пампеі, на вуліцы якой яму сустрэлася маленькая шчабятунька-італьянка Наталет. Два гэтыя эпізоды выклікалі ў паэта і замілаванне дзецьмі, і абурэнне катаклізмамі ў прыродзе, і пратэст супраць жорсткага подыха Чарнобыля і суромага дыхання мінулай і магчымых будучых войнаў.

Генадзь Пашкоў – паэт-рамантык, творчасць якога выходзіла ў нас лепшыя чалавечыя пачуцці, дорыць нам радасць судакранання з сапраўднай прыгажосцю.

Пытанні і заданні

1. Якое пакаленне прадстаўляе Генадзь Пашкоў? У які час гэтае пакаленне пачынала сваю творчасць? 2. Адзначце рысы рамантычнага стылю ў паэзіі Г. Пашкова на прыкладзе ацэнкі твораў аб прыродзе, Радзіме, каханні (твор – на выбар). 3. У чым заключаецца адметнасць лірыкі Генадзя Пашкова пра каханне? Ці выяўляецца ў ёй традыцыі беларускай і рускай класічнай паэзіі? 4. Як адлюстроўваюцца ў вершах паэта падзеі далёкай гісторыі і тэма вайны?

Літаратура

Арочка М. Паэзія // М. Арочка, П. Дзюбайла, С. Лаўшук. На парозе 90-х. – Мінск, 1993.

Бельскі А.І. Паэзія // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. Т. 4. Кн. 2: 1986 – 2000. – Мінск, 2003. – С. 39 – 87.

Гніламедаў У. Сучасная беларуская паэзія. – Мінск, 1983.

Кавалёў С. Як паказаць ружу: Літаратурна-крытычныя артыкулы пра маладую беларускую паэзію 80-х гадоў. – Мінск, 1989.

Мішчанчук М.І. Ёсць у паэта свой аблог цалінны: Жанрава-стылявая разнастайнасць сучаснай беларускай лірыкі. – Мінск, 1992.

Сучасная літаратура каардынаты ідэйна-мастацкага пошуку // С.А. Андрэюк і інш.; навук рэд. В.М. Стральцовай. – Мінск, 2008.

Тычына М. Лекі ад амнезіі. Сучасная тэматыка ў сучаснай літаратуры // Роднае слова. – 1994. – № 4, 6.